

Avropa İnsan Hüquqlarını Müdafiə Mərkəzinin (EHRAC) qadına qarşı zorakılıq üzrə məhkəmə işlərinin aparılmasına dair Bələdçisi

Məişət zorakılığı və cinsi zorakılıq

Midseks Universitetində fəaliyyət göstərən Avropa İnsan Hüquqlarını
Müdafiə Mərkəzi (EHRAC) tərəfindən 2020-ci ilin dekabr
ayında London şəhərində hazırlanmışdır.

Giriş

Qadına qarşı zorakılıq geniş yayılmışdır. O, fiziki, psixoloji, cinsi, sosial və iqtisadi zərərin vurulması da daxil olmaqla, ən kobud insan hüquqları pozuntularına səbəb olur. Bu cür zorakılıq sosial və mədəni dəyərlər, strukturlar və təcrübələrdə dərin kök salıb və onlara söykənir. Qadına qarşı zorakılıqla bağlı beynəlxalq səviyyədə məhkəmə işlərinin aparılması mürəkkəb xarakterli məsələdir. Belə ki, o, şəxsi subyektləri cəlb edir və dövlət orqanlarının məlumatlılığını şərtləndirir. Bununla yanaşı, onun təməlinə həmişə çoxsəviyyəli və çoxsahəli cinsi əsaslı ayrı-seçkilik dayanır. Bu məlumat kitabçası beynəlxalq səviyyədə bu hüquqi arqumentlərin hazırlanmasında vəkillərə kömək etmək məqsədi daşıyır.

Bu vəsait məişət zorakılığı və cinsi zorakılığın baş verdiyi kontekstləri əhatə edir və bu məsələlər üzrə məhkəmə işlərinin aparılmasında və/yaxud beynəlxalq səviyyədə məhkəmə işlərinin aparılmasında müəyyən təcrübəsi olan vəkillərə yönəlir. Vəsaitdə bu işlərin bir çoxunun əsasını formalaşdıracaq əsas hüquqi arqumentlərin elementlərinin tərtib olunmasına dair tövsiyələr təqdim edilir. Bu vəsait heç bir halda tam və hərtərəfli hesab edilmir və hər hansı işə dair konkret faktları və ya daxili qanunvericiliyin müddəalarını əhatə etmir. Əsas diqqət Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin ("Məhkəmə") hüquqi praktikasına və Konvensiya çərçivəsində pozuntulara yönəlir. Həmçinin BMT-nin Qadınlara qarşı Ayrı-seçkilik Bütün Formalarının Ləğvi üzrə Komitəsinin (CEDAW Komitəsi) müəyyən etdiyi standartlara, habelə digər beynəlxalq mexanizm və konvensiyalara da istinad edilir.

Məhkəmə işlərinin aparılması üzrə bu bələdçinin əhatə etmədiyi aspektlər baxımından aşağıdakılar faydalı ola bilər: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayətin təqdim edilməsi ilə bağlı praktiki məsləhətlər üçün Məhkəməyə ərizələrin göndərilməsi ilə bağlı ["Tez-tez verilən suallar"](#) adlı soruq kitabçamıza nəzər sala bilərsiniz; şahid ifadələrinin alınmasında köməklik üçün bizim ["İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq məhkəmə proseslərində şahid ifadələri: Hazırlama Bələdçisi"](#) vəsaitimizə nəzər sala bilərsiniz; CEDAW Komitəsindən istifadəyə dair praktiki məsləhətlər üçün ["BMT-nin CEDAW Komitəsindən və Qadına qarşı Zorakılıq üzrə Xüsusi Məruzəçidən istifadə"](#) adlı vəsaitimizə nəzər sala bilərsiniz. Ciddi zərər vurma ehtimalı olan qaçılmaz təhlükədən təxirəsalınmaz müdafiə tədbirləri tələb olunduğu hallarda, Məhkəmənin Reqlamentinin 39-cu qaydasına əsaslanaraq, ilkin təminat tədbirləri üçün müraciət göndərmək məqsədəuyğun ola bilər. Bu baxımdan, ["Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qarşısında ilkin təminat tədbirləri üçün müraciətlərin təqdim edilməsinə"](#) dair bələdçimizə nəzər sala bilərsiniz. Qadına qarşı zorakılıqla bağlı məhkəmə işlərinin aparılmasına dair müvafiq standartlar barədə əlavə resurslar üçün bu bələdçinin 23-cü səhifəsindəki "Faydalı resurslar" bölməsinə nəzər salın. Qeyd: qadına qarşı zorakılıqla bağlı istənilən məhkəmə işlərində ərizəçinin, ailəsinin və şahidlərin yenidən travmaya məruz qalması halını, onların təhlükəsizliyi, müdafiəsi, konfidensiallığı və anonimliyi ilə bağlı məsələləri nəzərə almaq vacibdir.¹

Bu vəsait EHRAC-ın Hüquqi məsələlər üzrə direktoru Cessika Qavron tərəfindən yazılıb². Bu vəsait "Kurt Avstriyaya qarşı" [Böyük Palata] işində (№ [62903/15](#)) Equality Now təşkilatı ilə birgə EHRAC-ın üçüncü tərəf kimi yazılı qeydləri və "T.V. Rusiyaya qarşı" işində (№ [31323/19](#)) Equality Now təşkilatı və Bərabər Hüquqlar Fondu (Equal Rights Trust) ilə birgə EHRAC-ın üçüncü tərəf kimi yazılı qeydlərinə əsaslanır. Qeyd edilən işlər məişət zorakılığı və nikahdaxili zorlama ilə bağlıdır. Biz verdikləri töhfələrə görə, EHRAC-ın əməkdaşları Keyt Levin və Daryana Qryaznovaya, Equality Now təşkilatının əməkdaşları Tamer Dekanosidze və Aleksandara Patsalidisə, Bərabər Hüquqlar Fondunun əməkdaşı Arian Adama minnətdarlığımızı bildiririk.

Mündəricat

Bu vəsait Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının (Konvensiya) ən önəmli müddəalarından bəzilərinə əsaslanaraq ərizələrdə təqdim olunan mürəkkəb hüquqi arqumentlərin bir qismini əhatə edir. Bu müddəalara daxildir: yaşamaq hüququ (Maddə 2), işgəncəyə və amansız rəftara məruz qalmamaq hüququ (Maddə 3) və ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ (Maddə 14). Spesifik olaraq, bu bələdçi aşağıdakılarla bağlı təlimatları və analizi əhatə edir:

Konvensiyanın 2-ci və 3-cü maddələrinin pozuntularına görə dövlətlərin məsuliyyəti	5
Məhkəmənin praktikasında "real və təcili" riskin qiymətləndirilməsi (Osman testi)	6
Məişət zorakılığı kontekstində "real və təcili" meyarının tətbiqi	7
Məişət zorakılığı kontekstində konstruktiv məlumatlılığın və zəruri ehtiyatlılığın şərhı	9
Cinsi zorakılıq	11
Zorlamanın tərifinin razılıq prinsipi əsasında müəyyən edilməsi tələbi	12
Həssas vəziyyətlərdə, o cümlədən məişət zorakılığı fonunda razılığın şərhı	13
Nikahdaxili zorlamaya görə cinayət məsuliyyəti müəyyən etmək və onu ağırlaşdırıcı faktor kimi müəyyən etmək zərurəti	14
Məişət zorakılığı, zorlama və cinsi zorakılıqla bağlı digər cinayətlər üzrə ex officio/ictimai qaydada məsuliyyətə cəlb etmə zərurəti	14
Ayrı-seçkilik	16
Məişət zorakılığı və zorlama ilə bağlı şikayətlərin Konvensiyanın 14-cü maddəsi çərçivəsində ayrı-seçkilik hesab edilməsi zərurəti	17
Konvensiyanın 2 və 3-cü maddələri ilə birləşdirilərkən 14-cü maddə üzrə pozitiv öhdəliklər	18
Gender əsaslı stereotiplərin müəyyən edilməsi və onlarla mübarizənin vacibliyi	20
Nəticə və faydalı resurslar	22

KONVENSIYANIN 2 VƏ 3- CÜ MADDƏLƏRİNİN POZULMASINA GÖRƏ DÖVLƏTLƏRİN MƏSULİYYƏTİ

1. Məişət zorakılığı qadınların 30 faizinə təsir edən global fenomen olmaqla yanaşı, dünyada ləyaqətin alçaldılması, zorakılıq və ölümün üstünlük təşkil edən səbəblərindən birini təşkil edir; bu, demək olar ki, silahlı münaqişələrin nəticəsində yaranan bütün ölüm və zorakılıq halları ilə müqayisə olunacaq dərəcədədir.³ O, nəzarət etmək, qorxutmaq və alçaltmaq niyyəti daşıyan geniş yayılmış əməlləri və məqsədləri ehtiva edir və çox zaman məlum təkanverici amillər fonunda artan trayektoriya ilə davam edir. Məişət zorakılığı istənilən digər situativ zorakılıq hallarından fərqlənir. O bir-biri ilə əlaqəsi olmayan hərəkətlər silsiləsi deyil. Əksinə o zorakılıq dinamikasının kontekst fonunda başa düşülməsini və məqsədyönlü davranış və təsir modeli nəticəsi olduğunun qəbul edilməsini tələb edir.
2. Oturuşmuş praktikaya görə, Konvensiyanın 2-ci maddəsi dövlətlərdən tək cə məqsədli və qeyri-qanuni şəkildə həyatdan məhrum etmədən çəkinməyi deyil, həm də öz yurisdiksiyası daxilində olan şəxslərin təhlükəsizliyininin təminatı üçün addımlar atmağı tələb edir. Bunun üçün, cinayətdən yayındırmağa yönələn səmərəli cinayət qanunvericiliyinin mövcudluğu, habelə bu qanun pozuntularının qarşısını almaq, onları araşdırmaq və cavabdehləri cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün səmərəli hüquq-mühafizə sisteminin mövcud olması tələb olunur. Dövlətin qeyri-dövlət subyektləri (şəxsi subyektlər) tərəfindən törədilən insan həyatına qarşı təhdidlərin (adətən məişət zorakılığı və cinsi zorakılıq hallarında belə olur) qarşısını almaqla bağlı *pozitiv* öhdəliklərinin yaranması üçün, dövlət insan həyatına qarşı təhdidin mövcudluğu barədə məlumatlı olmalıdır. Bunu qiymətləndirmək üçün Məhkəmə dövlət orqanları aşağıdakıları tələb edən "Osman" testi hazırlayıb. Bu testə əsasən dövlət orqanları "*müəyyən edilmiş fərd və ya fərdlərin həyatına qarşı üçüncü şəxsin cinayət əməllərindən qaynaqlanan real və təxirəsalınmaz riskin mövcud olduğu barədə məlumatlı idi və ya məlumatlı olmalı idi və öz səlahiyyətləri çərçivəsində bunun qarşısını almaq üçün tədbirlər görməyib, halbuki ağılabatan şəkildə qiymətləndirildikdə, bu tədbirlər görülsəydi, həmin riskin qarşısı alınmış olardı*".⁴ Məhkəmə bu testi həmçinin dövlətin Konvensiyanın 3-cü maddəsi (*mutatis mutandis*) çərçivəsində müdafiə ilə bağlı *pozitiv* öhdəliyinə tətbiq edib.⁵
3. Məişət zorakılığı kontekstində bu test adətən bununla bağlı dövlət orqanlarının məlumatlandırıldığı ən azı bir, ideal vəziyyətdə isə daha çox şikayətin olmasını tələb edir. "Osman" testi məişət zorakılığı halı üçün hazırlanmayıb⁶ və o, zərərin və zərər riskinin davamlı xarakter daşdığı və daimi mövcud olduğu və bir çox vəziyyətlərdə mütləq olaraq və aydın şəkildə konkret, təxirəsalınmaz təhlükə kimi təsvir edilmədiyi kontekstlərə həmişə uyğun olmur. Buna görə də, Məhkəmə tərəfindən testin yumşaq tətbiqi olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Daha dəqiq desək, məhkəmə tərəfindən aşağıda təhlil olunan fərqli vəziyyətlərdə "real" və "təcili (təxirəsalınmaz)" meyarlarınınin çevik şərh çox önəmlidir.

Məhkəmənin praktikasında "real və təcili" riskin qiymətləndirilməsi ("Osman" testi)

4. Məhkəmə ilk vaxtlardan, bu testi kontekstlə əlaqələndirərək qeyd etmişdir ki, "bu, yalnız konkret bir işin bütün halları nəzərə alınaraq cavab verilə biləcək bir məsələdir."⁷ Testin tətbiqinin təhlilindən o da aydın olur ki, Məhkəmə çox vaxt "*məlumatlı idi və ya məlumatlı olmalı idi*", "*real və təcili*" və "*müəyyən edilmiş fərd və ya fərdlər*" meyarlarında iş və kontekst arasındakı əlaqəyə əsaslanan, çevik yanaşma tətbiq etmişdir.

"REAL VƏ TƏCİLİ"

5. Dövlətin 2-ci maddə üzrə *pozitiv* öhdəliyi Məhkəmə tərəfindən müxtəlif kontekstlərdə tətbiq olunub və şərh edilib. "Real və təcili" meyarının şərh işin xarakterindən asılı olaraq müxtəlif olub. Buna görə də "real" və "təcili" meyarlarınınin hər bir işdə ayrı-ayrı meyarlar kimi nəzərdən keçirilib-keçirilmədiyi aydın deyil. Məhkəmə "*Maiorano və digərləri İtaliyaya qarşı*"⁸ işində müəyyən etmişdir ki, dövlət narahatedici əlamətlərin fonunda, məhkum edilmiş məhbusun bir günlük azadlığa buraxılma icazəsinin ümumi ictimaiyyət üçün yaratdığı potensial təhlükəni adekvat şəkildə qiymətləndirməməklə, 2-ci maddənin maddi-hüquqi aspekti üzrə *pozitiv* öhdəliklərini pozmuşdur.

"Sasho Qorqiyev Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı"⁹ və "Qorovenki və Bugara Ukraynaya qarşı"¹⁰ işləri polis zabitlərinin xidmət xaricində və ya vəzifə səlahiyyətlərini aşaraq xidməti silahdan istifadə etdiyi, ölümlə nəticələnən atışmalarla bağlıdır. Hər iki halda, hüquq-mühafizə orqanlarının işçilərinin xidməti silahlarla təmin edilməsinin həyata qarşı (müəyyən edilməmiş şəxslərin həyatına) mövcud riskinə qarşı hüquqi nizamlaşdırma və müdafiə (bu cür silahlara malik olma, onların istifadəsi və saxlanması nizamlaşdırmaqla) tələbi dövlətin pozitiv öhdəliyini aktivləşdirib. "Mahmut Kaya Türkiyəyə qarşı"¹¹ işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, PKK-ya yardım etmək və əlbir olmaqdan şübhəli bilinən həkim həmin şəraitdə real və təcili hesab edilə biləcək qanunsuz hücum (müəyyən edilməmiş fərdlər tərəfindən) məruz qalma riski ilə üzləşirdi. Məhkəmənin bu riski qiymətləndirməsi hər hansı bilinən, konkret təhdidə deyil, cənub-şərqi Türkiyədəki hakim mühitə əsaslanırdı. "Blyakay və digərləri Xorvatiyaya qarşı"¹² işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, məişət zorakılığı törətmiş bir kişidə psixi qeyri-stabillik əlamətləri və intihar düşüncələri (şahid ifadələri ilə təsdiqlənib, lakin tibb mütəxəssisləri tərəfindən qiymətləndirilmədiyi halda belə) həyata qarşı təhlükənin real və təcili xarakter daşdığına təsdiq etmək üçün yetərli idi, baxmayaraq ki, onun tərəfindən konkret təhdidlər edilməmişdi. Hücumun baş verdiyi gün səhər onunla iki dəfə təmasda olmuş polis əməkdaşları ümumi ictimaiyyəti qorumaq üçün zəruri ehtiyatlıq tədbirləri görməyə borclu idi. Məhkəmə dövlət orqanlarını qurbanı - cinayətkarın arvadının boşanma işi üzrə vəkili - qoruya bilmədiklərinə görə cavabdeh hesab edib. Vəkil həmin səhər öz ofisində öldürülmüşdü, onun həyatına qarşı əvvəllər hər hansı təhdidlər edilməmiş və ya risk əlamətləri olmamışdı. Məhkəmədə uşağın gözlənilmədən öldürülməsi ilə bağlı olan "Kayak Türkiyəyə qarşı"¹³ işində Məhkəmə dövlətin təhsil orqanlarını onların nəzarəti altında olan uşaqların təhlükəsizliyini və sağlamlığını təmin etməkdən ibarət ümumi öhdəliyini yerinə yetirmədiklərinə görə məsuliyyətini müəyyən edib.

6. Diqqətəlayiqdir ki, yuxarıda adı çəkilən işlərin heç birində zərər çəkmiş şəxsi, cinayət yerini və ya zərərvermə metodunu (təhlükənin odlu silaha sahiblikdən qaynaqlandığı halları istisna olmaqla) müəyyən edən konkret təhlükə barədə dövlətə məlumat verilməmişdi. Spesifik kontekstin həlledici olduğu "Kaya" işi istisna olmaqla, qalan digər işlərdə dövlət orqanlarının barəsində qabaqlayıcı tədbir görməli olduğu təhlükə insanın naməlum hədəflərə qarşı proqnozlaşdırıla bilməyən davranışlarından qaynaqlanırdı. Bundan əlavə, bu işlərin heç birində konkret "təciliyyə" dair ayrıca sübut yox idi. Görünür, hazırkı meyarın qarşılınması təhlükənin "reallığı" ilə bağlı idi. Yəni bu, riskin qabaqlayıcı tədbirlərin görülməməsi halında maddiləşəcəyi ehtimalının yüksək olduğunu ehtiva edirdi.
7. Məhkəmənin hüquqi praktikasında təhlükənin "təciliyyə" üçün dəqiq vaxt çərçivəsi müəyyən edilməyib və bir çox hallarda təhlükə maddiləşdikdən və davamlı xarakter qazandıqdan sonra real və təcili hesab edilir. Məhkəmə bu yanaşmanı yuxarıda qeyd olunan işlərdə, habelə "Oneryildiz Türkiyəyə qarşı"¹⁴ işində tətbiq etmişdir. Həmin işdə müəyyən edilmişdir ki, dövlət gecəqonduların sakinlərini yaxınlıqdakı məişət tullantılarının emalı müəssisəsinin sağlamlığa və həyata qarşı yaratdığı təhlükələrdən qorumaq üçün qabaqlayıcı tədbirlər görməklə bağlı pozitiv öhdəliklərini pozmuşdur. Risk barədə məlumatın verilməsi (7 may 1991) ilə, onun maddiləşməsi (28 aprel 1993) arasında təqribən iki ilə yaxın müddət keçməsinə baxmayaraq, Məhkəmə sözügedən riski həmin müddət ərzində "real və təcili" hesab etdi, çünki risk əvvəlcədən müəyyən edilmişdi və davam edirdi.

Məişət zorakılığı kontekstində "real və təcili" meyarının tətbiqi

8. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, "real və təcili" təhlükənin mövcudluğu məişət zorakılığının xüsusi kontekstini və hər şeydən əvvəl ailə daxilində ardıcıl zorakılıq hallarının təkrarlanmasını nəzərə almaqla qiymətləndirilməlidir.¹⁵ Bu, gender məsələlərinə həssas yanaşma tələb edir. Bu cür yanaşma meyarı Məhkəmə tərəfindən "Volodina Rusiyaya qarşı" işində təzəlikcə tanışmışdır: "gender bərabərsizliyinə qarşı əsaslı mübarizə Konvensiyanın müddəalarının gender-həssas şəkildə şəkildə şərhini və bu müddəaların qadınlar və kişilər arasındakı faktiki bərabərsizliklər və onların

qadınların həyatına necə təsir etdiyini nəzərə almaqla tətbiq olunmasını tələb edir.¹⁶

9. Məhkəmə həmçinin məişət zorakılığı ilə əlaqəli aşağıdakı xüsusiyyət və zərurətləri tanıyıb:
 - a. məişət zorakılığı zərərin davam edən şəkildə vurulduğu, ümumilikdə isə bir-biri ilə əlaqəli olan hadisələr zəncirinin səbəb olduğu zorakılıq halı hesab edilməlidir;¹⁷
 - b. məişət zorakılığı qurbanlarının ümumi həssaslığı və onların çox zaman zorakılıq hadisələri barədə şikayət etməkdən çəkinməsi dövlətdən daha qəti reaksiya tələb edir;¹⁸
 - c. məişət zorakılığının çoxsaylı növləri mövcuddur və onların hamısı fiziki xəsarətlə nəticələnmir (məsələn, psixoloji və ya iqtisadi zorakılıq) və buna görə də, qoruyucu tədbirlər vurulmuş fiziki xəsarətlərin ağırlığından asılı olmamalıdır;¹⁹
 - d. məişət zorakılığı işləri ilə məşğul olarkən xüsusi ehtiyatlılıq tələb olunur. Məişət zorakılığının İstanbul Konvensiyasının preambulasında tanınan xüsusi xarakteri məişət zorakılığı ilə bağlı işlər üzrə icraatlarda nəzərə alınmalıdır.²⁰
10. Bu səbəbdən, Məhkəmənin presedent hüququna əsaslanmaq və məişət zorakılığının spesifik xüsusiyyətlərinə xüsusi diqqət yetirmək vacibdir. Məişət zorakılığı öz təbiətinə görə dövrü xarakter daşıyır, zamanla artan tendensiya ilə təkrarlanır.²¹ Buna görə də, o, məlum parametrlər, məlum risklər və tətikləyici faktorlar (narkotik və alkoqoldan sui-istifadə, ayrılma və boşanma daxil olmaqla) çərçivəsində baş verir. Zorakılıq zərərçəkən üzərində nəzarətin əldə olunmasına yönələn məqsədyönlü davranış modelidir. O, eyni şəxs tərəfindən eyni qurbana qarşı dəfələrlə təkrarlanır. O zorakılığı törədən şəxsin zərərçəkənə tam çıxışının olması və zərərçəkənin gündəlik həyatı barədə məlumatlı olması halı ilə xarakterizə olunur. Zorakılıq çox zaman nəzarət imkanı və əlçatanlıq zonası olan ev şəraitində baş verir. Lakin zorakılığın baş verdiyi yerin müəyyənedici xüsusiyyəti yerin özü deyil, onun əlçatanlılığıdır. Bu, Məhkəmənin zorakılığın ev xaricində baş verdiyi və ölümlə nəticələndiyi işlərində əksini tapır.²²
11. Məişət zorakılığı işlərinin əksəriyyətində zərərçəkən zorakılıqla bağlı ilk izahatında zorakılığın daha əvvəllər də baş verdiyini bildirir. Başqa sözlə, hakimiyyət orqanları bunun ayrıca tək bir hadisə olmadığı barədə *artıq* xəbərdardır.²³ Məhkəmə haqlı olaraq riski qiymətləndirərkən, aralarındakı vaxt aralığından asılı olmayaraq barəsində məlumat verilən ayrı-ayrı hadisələrin zərərin davamlılığını xarakterizə etdiyinə xüsusi diqqət yetirmişdir.²⁴ Bununla belə, Məhkəmə və daxili orqanlar onu da qəbul etməlidir ki, zorakılıq barədə *ilk* məlumatın verildiyi andan etibarən hakimiyyət orqanları çox zaman dolaylı olaraq xəbərdardır ki (hətta bu cür işlərdə tələb olunan daha yüksək zəruri ehtiyatlılıq tələb olunmadıqda belə)²⁵, zorakılıq ayrıca tək bir hadisə deyil və bu məqamda ölüm riskinin qiymətləndirilməsi aparılmalıdır.²⁶
12. Avropa Şurasının "Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və onunla mübarizə haqqında" Konvensiyasının ("İstanbul Konvensiyası) izahedici hesabatında təqdim olunan "*təcili təhlükə*"nin tərfi bu konteksti ehtiva edir: "*zərərin qaçılmaz olduğu və ya artıq maddiləşdiyi və yenidən baş vermə ehtimalının olduğu istənilən məişət zorakılığı halları*"²⁷ (vurğu əlavə olunur). Məhkəmə oxşar şərhli ölümlə nəticələnən məişət zorakılığı işi olan "*Opuz Türkiyəyə qarşı*"²⁸ işində tətbiq etmişdir: "*münasibətin keçmişinə nəzər saldıqda aşkar olmuşdur ki, təqsirkar daha əvvəllər də məişət zorakılığı törədib və buna görə də sonrakı zorakılıq riski nəzərəçarpan dərəcədə idi*" və zorakılıq bir-biri ilə əlaqəli hadisələr zənciri kimi nəzərdən keçirilməlidir. Hakim Pinto de Albuquerque İstanbul Konvensiyasındakı tərfi öz mülahizələrində təkrarlayır: "*əksər məişət zorakılığı işlərinin təkrarlanan və şiddətlənən xarakteri riskin təcili meyarını tələb etməyi müəyyən mənada süni və hətta zərərli edir. Hətta risk təcili olmasa da, onun mövcudluğu, özlüyündə artıq ciddi riskdir.*"²⁹
13. "*Osman*" testinin tətbiqi zamanı təhlükənin qiymətləndirilməsində kontekstin həlledici hesab edilməsi Məhkəmə üçün yeni deyil;³⁰ bu, cənub-şərqi Türkiyə ilə bağlı işlərdə tətbiq olunub və artıq məişət zorakılığı işlərində də tətbiq olunmağa başlanılıb.³¹ Məhkəmə həmçinin belə nəticəyə gəlib ki, "*Osman*" testi təhlükənin "təciliyyəsinin" konkret xarakter daşmadığı və ya müəyyən oluna bilmədiyi hallarda belə riskin "reallığı"na əsaslanaraq tətbiq oluna bilər (hətta təcili təhlükə

olmadıqda belə).³² "Osman" testinin tətbiq olunduğu bir çox işlərdən fərqli olaraq, məişət zorakılığı işlərində təhlükəni törədən cinayətkar məlumdur və qurban və ya ehtimal olunan qurbanlar (o cümlədən və xüsusilə qurbanın uşaqları)³³ məlumdur. Habelə, onun gender əsaslı nəzarət etmək, qorxutmaq, cəzalandırmaq və qisas almaq motivi məlumdur. İddia oluna bilər ki, hakimiyyət orqanları artıq bir məişət zorakılığı hadisəsi barədə xəbərdar edildikdə, zərər təhlükəsi artıq "Osman" testinə əsasən "maddiləşmişdir və davam edir". Yəni, qabaqlayıcı tədbirlər görülmədiyi halda zərərin yenidən təkrarlanması ehtimalı əhəmiyyətli dərəcədə böyükdür.

Məişət zorakılığı kontekstində konstruktiv məlumatlılığın və zəruri ehtiyatlığın şərhı

"MƏLUMATLI İDİ VƏ YA MƏLUMATLI OLMALI İDİ"

14. Hakimiyyət orqanlarının şəxsin həyat və sağlamlığına qarşı təhlükə barədə "məlumatlı olmalı idi" şərtinin olub-olmadığını müəyyən edərkən Məhkəmə sadəcə onların bildikləri informasiyanı deyil, zəruri ehtiyatlılığın tətbiqi vasitəsilə və işin spesifik konteksti və halları nəzərə alınaraq xəbərdar olmalı olduqları informasiyanı nəzərə almalıdır.³⁴ Beynəlxalq insan hüquqları orqanları, o cümlədən BMT-nin Qadınlara qarşı Ayrı-seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğvi üzrə Komitəsi³⁵, İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı Komissiya və "Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması, cəzalandırılması və aradan qaldırılması haqqında" Konvensiya ("Belem Do Para Konvensiyası")³⁶ üzrə Nəzarət Mexanizmi və BMT-nin Qadınlara qarşı Zorakılıq üzrə Xüsusi Məruzəçisi³⁷ ardıcıl olaraq qeyd etmişdir ki, məişət zorakılığı kontekstində dövlət şəxsi subyektlərin hərəkətlərinə görə beynəlxalq səviyyədə məsuliyyət daşıya bilər. Buna əsasən, dövlət orqanları şəxsi həyatda şəxsi subyektlər tərəfindən qadınlara qarşı zorakılığın qarşısını almaq üçün *zəruri ehtiyatlılıqla* hərəkət etmədikdə və ya bu cür zorakılığa görə araşdırma aparmadıqda, cəza vermədikdə və ya kompensasiya təmin etmədikdə, dövlət şəxsi subyektlərin hərəkətlərinə görə beynəlxalq səviyyədə məsuliyyət daşıyır.
15. Buna görə də, zəruri ehtiyatlılığın nəzərə alınması konstruktiv məlumatlılığın qiymətləndirilməsi üçün vacibdir. Bu cür qiymətləndirməni apararkən məişət zorakılığının yuxarıda təsvir olunan xüsusi konteksti, eləcə də məişət zorakılığı hadisəsinin operativ şəkildə araşdırılmasında və zərərçəkənin müdafiə ilə təmin edilməsində zəruri ehtiyatlılıq tələbi nəzərə alınmalıdır.³⁸ Aparılan hər hansı araşdırma bəzi mövcud faktların mövcud olub-olmadığını təsdiq etməlidir: məsələn, əvvəllər hər hansı zorakılıq hadisəsinin baş verməsi; daha əvvəl şikayət edilən hadisələr; zorakılığı törətmiş şəxsin cinayət məhkumluğu; silahlara malik olmaq, silahlardan istifadə və ya onlara çıxış imkanı; uşaqların mövcudluğu; hədə-qorxuların edilməsi; psixi sağlamlıq/aludəçiliklə bağlı problemləri təsdiq edən sübutlar. Bu faktlar ölüm riskinin qiymətləndirilməsinin aparılması üçün əhəmiyyətlidir.³⁹ Bu baxımdan, daha əvvəlki bir hadisəyə cavab olaraq adekvat araşdırma və müdafiə tədbirlərinin görülməməsini (bu, Konvensiyanın 3-cü maddəsinin prosessual aspektinin pozuntusuna gətirib çıxarır) və nəticədə 2 və ya 3-cü maddələrin maddi-hüquqi aspektlərinin pozulmasını əsaslandırır fakt və sübutlar qismən üst-üstə düşə bilər.
16. Məhkəmə dafələrlə müəyyən etmişdir ki, məişət zorakılığı ilə bağlı işlərlə məşğul olarkən "xüsusi ehtiyatlılıq" tələb olunur və məişət işi üzrə icraatın gedişində məişət zorakılığının məxsusi xarakteri nəzərə alınmalıdır.⁴⁰ Bundan əlavə, beynəlxalq və regional orqanlar qəbul edir ki, dövlət tərəfindən zəruri ehtiyatlılıq tədbirlərinin görülməməsi cəzasızlıq mühitinin təşəkkül tapmasına töhfə verir:
 - a. CEDAW Komitəsinin 35 nömrəli Ümumi Şərhi: "*Üzv Dövlətin öz orqanlarının zorakılıq riskindən xəbərdar olduğu və ya xəbərdar olmalı olduğu hallarda qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılıq aktlarının qarşısını almaq üçün bütün müvafiq tədbirləri həyata keçirməməsi yaxud zorakılıq törətmiş şəxslərlə bağlı istintaq aparmaması, məhkəmə işi qaldırmaması, cəza tətbiq etməməsi və bu cür aktların qurbanlarına və ya həmin aktlardan xilas olan şəxslərə kompensasiya verməməsi qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılıq aktları törətməyə üstüörtülü şəkildə icazə verir və ya təşviq edir. Bu cür tədbirlərin həyata keçirilməməsi və ya hərəkətsizlik insan hüquqlarının pozulmasına səbəb olur.*"⁴¹

- b. BMT-nin İşgəncələr üzrə Xüsusi Məruzəçisi: "*Məişət zorakılığı o halda pis rəftar və ya işgəncəyə bərabər tutulur ki, dövlətlər zərərçəkənləri müdafiə etməməklə, şəxsi sferada məlumatlı olduğu və ya məlumatlı olmalı olduğu qadağan olunmuş hərəkətlərə mane olmur... Dövlətlər laqeydlik, hərəkətsizlik yaxud prokurorluq və ya məhkəmə orqanlarının passivliyi səbəbilə, qurbanları bu cür zorakılıqdan müdafiə etmək üçün zəruri ehtiyatlılıq nümayiş etdirmədikdə, yaxud, məsələn, ərlərin öz arvadlarını "döyməyinə" icazə verməklə və ya nikahdaxili zorlamaya, işgəncə təşkil edə biləcək əməllərə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutmamaqla məişət zorakılığını legitimləşdirdikdə işgəncəyə görə beynəlxalq məsuliyyət daşıyır.*"⁴²
- c. İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı Komissiya: "*...məhkəmə sisteminin ümumi və ayrı-seçkilik xarakterli səmərəsizliyi də məişət zorakılığı üçün əlverişli şərait yaradır, çünki cəmiyyət özünün təmsilçisi kimi Dövlətin bu cür əməllərə görə cəza tətbiq etmək üçün səmərəli tədbirlər görməyə istəklili olmasını əlamətini görmür.*"⁴³
17. Bu cür cəzasızlıq Məhkəmə tərəfindən də qınanmışdır: "*...yerli hakimiyyət orqanlarının problemə ümumi münasibəti - məsələn, qadınların məruz qaldıqları məişət zorakılığı barədə məlumat verərkən polis idarələrində üzləşdikləri rəftar və məhkəmə sisteminin zərər çəkmiş şəxslərin səmərəli müdafiə ilə təmin etməsindəki passivliyi məişət zorakılığı üçün əlverişli şərait yaradır.*"⁴⁴ Məhkəmə həmçinin bir çox işlərdə müəyyən etmişdir ki, hətta hakimiyyət orqanları tam passiv qalmadığı halda belə, Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməyiblər, çünki görülmüş tədbirlər zorakılığı törədən şəxsin zərər çəkmiş şəxsə qarşı yeni zorakılıq əməllərinin qarşısını almayıb.⁴⁵
18. Məhkəmə və ya istintaq orqanlarının "passivliyi" yanılmaya gətirib çıxaran bir termdir (alternativ təriflərinə laqeydlik, qəbul və hərəkətsizlik daxildir) və onu nəzərə almır ki, polis və prokurorlar hərəkət *etməməklə*, özlərinin müdafiə etməklə bağlı pozitiv öhdəliklərini və çox vaxt onlardan hərəkət etməyi tələb edən daxili qanunvericilik əsasında pozur. Bu termin, həmçinin, bu cür passivliyi təşkil edən hərəkət və hərəkətsizlik barədə yanlış təsəvvür yaradır: məişət zorakılığı hadisəsi barədə məlumat *verməmək* qərarı, cinayət təqibi həyata *keçirməmək* qərarı, mühafizə orderi çıxarmamaq *qərarı* - faktiki olaraq, zərər çəkmiş şəxsi çox vaxt hüquqi müdafiə çərçivəsindən kənarlaşdıran və şəxsi sferaya qaytaran bütün *qərarlar*.
19. Məhkəmənin "*Talpis*"⁴⁶ işində qət etdiyi kimi, həyata və sağlamlığa qarşı riskin qiymətləndirilməməsi təhlükənin mövcudluğu barədə dövlətin məlumatlılığını inkar edən əsas kimi çıxış edə bilməz. Bu yanaşma İstanbul Konvensiyasının risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi barədə 51-ci maddəsi üzrə izahedici qeyddə təsdiq edilib.⁴⁷ Dövlət öz səlahiyyətli nümayəndələrinin səhlənkarlıq və ya ayrı-seçkiliyə yol verən yanaşmasına söykənərək, həyatı qorumaq öhdəliyindən yayına bilməsi, bu, Konvensiyanın təqdim etdiyi müdafiə prinsipinə zərər vurur.
20. Hazırda baxılmaqda olan "*Kurt Avstriyaya qarşı*" işi üzrə Böyük Palatanın qərarı "Osman" testinin məişət zorakılığı hallarında tətbiqinə daha da aydınlıq gətirə bilər.⁴⁸

CİNSİ ZORAKILIQ

21. Bir çox milli qanunvericilikdə cinsi zorakılıq cinayətlərinin tərifləri və istintaq prosedurları zorlamayı yalnız fiziki müqavimət göstərən qurban və fiziki güc tətbiq edən və ya bununla hədələyən cinayətkarla məhdudlaşdıraraq ayrı-seçkilik xarakterli gender stereotiplərini özündə ehtiva edir. Bəzi ölkələrin daxili qanunvericilikləri təqsirkarı təqib etmək öhdəliyini zərər çəkmiş şəxsin üzərinə qoyur ki, bu da ailədaxili münasibətlərdə geniş yayılmış qeyri-bərabər güc münasibətləri fonunda xüsusilə problemlidir. Bu problemlərin hər ikisi ədalət mühakiməsinə mane olan önəmli əngəllər kimi çıxış edir.

Zorlamanın tərifinin razılıq prinsipi əsasında müəyyən edilməsi zərurəti

22. Zorlamanın və cinsi zorakılığın digər formalarının tərifini razılıq prinsipi əsasında müəyyən etmək tələbi beynəlxalq insan hüquqları və cinayət qanunvericiliyində kifayət qədər oturuşmuş prinsipdir. Bu tələb Məhkəmə⁴⁹ tərəfindən və insan hüquqları sahəsindəki digər mexanizmlər, o cümlədən CEDAW Komitəsinin 35 sayılı ümumi tövsiyəsi⁵⁰, CEDAW Komitəsinin hüquqi praktikası⁵¹, İstanbul Konvensiyası, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM)⁵², İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı Məhkəmə⁵³, Ruanda üçün Beynəlxalq Cinayət Tribunalı⁵⁴, Keçmiş Yuqoslaviya üçün Beynəlxalq Cinayət Tribunalı⁵⁵ və Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması, cəzalandırılması və aradan qaldırılması haqqında" Konvensiya üzrə Nəzarət Mexanizminin Ekspertlər Komitəsinin "Belem Do Para Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlərdə cinsi zorakılıq və uşaq hamiləliyi haqqında Regional Hesabatı"nda⁵⁶ vurğulanır.
23. Cinsi zorakılıqla bağlı insan hüquqları üzrə standartlar sahəsində mühüm irəliləyişlər baş vermişdir. Bu cür inkişaf Məhkəmə tərəfindən zorlamanın və onun araşdırılmasının razılıq prinsipi əsasında müəyyən olunması ilə əlaqədar 2003-cü ildə "M.C. Bolqarıstana qarşı" işində hazırlanmış yanaşmanı möhkəmləndirir və daha da dəqiqləşdirir. Bu işdə Məhkəmə, *inter alia*, hesab etmişdir ki, "zorlamanın zorakılıq izləri və ya birbaşa şahidlər kimi "birbaşa" sübutu olmadıqda razılığın olmadığını sübut etmək bəzən praktikada çətin ola bilsə də, hakimiyyət orqanları yenə də bütün faktları araşdırmalı və bütün ətraf amillərin qiymətləndirməli və bu əsasda qərar qəbul etməlidirlər."⁵⁷
24. İstanbul Konvensiyasının 36-cı maddəsi zorlama daxil olmaqla cinsi zorakılığın tərifini təqdim edir. Bu tərif dövlətlərdən "qarşı tərəfin razılığı olmadan, bədənin hər hansı hissəsi və ya hər hansı bir əşya ilə başqa bir şəxsin bədəninə vaginal, anal və ya oral yolla seksual xarakterli penetrasiya" əməlinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən etməyi tələb edir və qeyd edir ki, "razılıq şəxsin, azad iradəsi ilə və ətraf şərait də qiymətləndirilərək könüllü şəkildə verilməlidir."
25. İstanbul Konvensiyasının izahedici hesabatında vurğulanır ki, zorlama daxil olmaqla cinsi zorakılığa görə cinayət təqibi "zərər çəkmiş şəxsin yerinə yetirilmiş seksual hərəkətə azad surətdə razılıq verib-vermədiyini müəyyən etmək üçün sübutların hər iş üzrə fərdi halların çərçivəsində qiymətləndirilməsi"ni tələb edir. Bundan əlavə, bu qiymətləndirmə "zərər çəkmiş şəxslərin öz davranışında cinsi zorakılıq və zorlamaya qarşı nümayiş etdirdiyi geniş spektrli reaksiyalara" diqqət yetirməli və "bənzər vəziyyətlərdəki ümumi davranışlarla bağlı ehtimallara əsaslanmamalıdır".
26. CEDAW Komitəsi "Vertido Filippina qarşı" işində aşağıdakıları tövsiyə edib:
- (i) Razılıq prinsipini diqqət mərkəzinə gətirmək üçün zorlamanın qanunvericilikdəki tərifinə yenidən baxmaq;
- (ii) Qanunvericilikdə cinsi təcavüzün yalnız güc və ya zorakılıq yolu ilə törədilməsi şərtini ehtiva edən istənilən tələbi, habelə cinsi penetrasiyanın sübutunun olması tələbini ləğv etmək və cinsi təcavüzün aşağıdakıları əks etdirən tərifini qəbul etməklə icraatın gedişində şikayətçinin/zərərçəkənin təkrar viktimizasiyaya məruz qalmasını minimuma endirmək:
- a) "birmənalı və könüllü razılığın" mövcudluğunu tələb etmək və bunun sübut yükünü təqsirləndirilən şəxsin üzərinə qoymaq; və ya
- b) aktın "məcburetmə şəraitində" baş verməsini tələb etmək və özündə məcburetmə

*şəraitini göstərən geniş spektrli halları ehtiva etmək.*⁵⁸

Komitə müəyyən etmişdir ki, "cinayətkarın fiziki zorakılıq tətbiq edib-etməməsi və ya bununla hədələyib-hədələməməsindən asılı olmayaraq", zərər çəkmiş şəxsin istəmədiyi cinsi davranışa fiziki müqavimət göstərmədiyi halda razılıq verdiyi fərz edilməməlidir."⁵⁹

27. CEDAW Komitəsi Dövlətlərdən "cinsi zorakılıq cinayətinin tərifinin, o cümlədən nikahdaxili və tanışlıq/görüş çərçivəsindəki zorlamanın tərifinin azad surətdə verilmiş razılığın olmamasına və məcburetə şəraitinin nəzərə alınmasını təmin etməyi" tələb edir.⁶⁰
28. 22 noyabr 2019-cu il tarixində, *BMT-nin və regionların qadınlara qarşı zorakılıq və qadın hüquqları üzrə 7 müstəqil ekspert mexanizmindən ibarət platforma* birgə çağırış edərək, bütün dövlətləri beynəlxalq standartlara uyğun olaraq, zorlamanın tərifinin razılığın olmamasına əsaslanmasını təmin etməyə çağırırdılar.⁶¹

Həssas vəziyyətlərdə, o cümlədən məişət zorakılığı fonunda razılığın şərh

29. Məişət zorakılığı, zərərçəkənə göstərilən fiziki və psixoloji təsir səbəbilə, həssas vəziyyət yaradır. Bu vəziyyət cinsi aktın razılıq əsaslı olub-olmadığının şərh edilməsində nəzərə alınmalı və rəhbər tutulmalı bir faktordur.
30. "*E.B. Rumıniyaya qarşı*" işində Məhkəmə "*M.C. Bolqarıstana qarşı*" işinə istinad edərək qeyd edib ki, işin faktiki hallarında ziddiyyətli məsələ olduqda, bu, "verilmiş ifadələrin mötəbərliyinin kontekst nəzərə alaraq qiymətləndirilməsini və ətraf şəraitlə bağlı bütün halların yoxlanmasını" tələb edir.⁶² Bundan əlavə, dövlətin zəruri ehtiyatlılıq öhdəliyinin tərkib hissəsi kimi, istintaq orqanları tərəfindən şikayətçinin üzləşdiyi fərdi halların və onun mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi mütləqdir. Bu, şikayətçinin mövcud hal və şəraitdə cinsi aktlara razılıq vermək potensialının və qabiliyyətinin daha ətraflı təhlilinə imkan verəcək. Məhkəmə, bu işdə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən nə ərizəçinin şəxsi vəziyyətinin, nə də ki, hadisənin fərdi hallarının nəzərə alınmamasını qınayıb.⁶³ Bundan əlavə, Məhkəmə vurğulayıb ki, səlahiyyətli orqanlar şikayətçinin müqavimətini təsdiq edən sübutun yoxluğuna lüzumsuz olaraq xüsusi diqqət yetirilməməlidir.⁶⁴
31. Cinsi Zorakılıq üzrə Haaqa Prinsipləri (2019)⁶⁵ seksual xarakterli aktın həqiqi, könüllü, konkret və davamlı razılıq olmadan törədilib-törədilmədiyinə təsir edən faktları müəyyən edir.⁶⁶ Akta razılıq olub-olmamasının müəyyən edilməsində məqsədəuyğun hesab edilmiş bir çox amillərin siyahısına "cinayətkarla zərərçəkən şəxs arasında müxtəlif əsaslarla əlaqədar qeyri-bərabər münasibət" (buraya cinayətkarın, daha əvvəl zərərçəkənə və ya üçüncü şəxsə qarşı onun tələblərini yerinə yetirmədiyinə görə cəza kimi zorakılıq törətməsi barədə məlumatlılıq daxil ola bilər)⁶⁷ və cinayətkarın yaratdığı təzyiq mühiti fonunda cinsi zorakılığa məruz qalmaqla bağlı əsaslı qorxunun olduğu vəziyyət daxildir.⁶⁸ Məişət zorakılığı kontekstlərində geniş yayılmış bu cür məcbureddici hallar göstərir ki, razılıq "həssas vəziyyətdə" verilibsə, onun azad iradənin ifadəsi esab edilə bilməz.⁶⁹
32. Məişət zorakılığının hallarının olduğu, nikahdaxili münasibətdə razılığın daimi olması prezumpsiyası qadının müstəqillik, təhlükəsizlik və bədən toxunulmazlığı hüququnu pozur. Münasibətlərdə qeyri-bərabər güc dinamikasının mövcudluğu fonunda, xüsusilə arvad davamlı olaraq zorakılıq təhdidlərinə və əməllərinə məruz qalırsa, dövlət orqanları həqiqi razılığın qiymətləndirilməsində bu məcbureddici kontekstləri nəzərə alınmalıdır. Belə bir kontekstdə zorlama məişət zorakılığı ilə bağlı olmayan "ayrıca bir hadisə" hesab edilməməli, həmin zorakılığın davamı və kulminasiya nöqtəsi kimi ifrat nəzarət, hökmranlıq və tabeetmə (yalnız qətdən geri qalır) hərəkəti hesab edilməlidir.
33. Yuxarıdakı standartlara əsasən, məişət zorakılığı kontekstində mövcud olan məcbureddici davranışa dair sübutlar hakimiyyət orqanlarının nikahdaxili zorlama işində razılıq əlamətini şərh edərkən nəzərə alınmalı olduqları əsas amildir. Məcbureddici davranış fiziki və ya qeyri-fiziki zərərin vurulması

hədəsini ehtiva edə bilər. Zorakılığı törətmiş şəxslə zərər çəkmiş şəxs arasındakı qeyri-bərabər güc münasibətinə dair sübut məcbureddi davranışın mövcudluğunu müəyyən etmək üçün əsasdır və razılığın mövcudluğunu inkar edə bilər. Qeyri-bərabər güc münasibəti bir çox halda, o cümlədən zərər çəkmiş şəxsin zorakılığı törətmiş şəxsdən müəyyən növ asılılıq münasibətinin (ailə və ya şəxsi, maliyyə, hüquqi və ya peşəkar xarakterli) olduğu vəziyyətlərdən qaynaqlana bilər.

Nikahdaxili cinsi zorlamaya görə cinayət məsuliyyəti müəyyən etmək və onu ağırlaşdırıcı faktor kimi müəyyən etmək zərurəti

34. Beynəlxalq insan hüquqları standartları dövlətlərin məişət zəminində törədilən cinayətlərə, o cümlədən nikahdaxili cinsi zorlamaya xüsusi diqqət yetirmək öhdəliyini vurğulayır. İstanbul Konvensiyası müəyyən edir ki, qadına qarşı zorakılıqla bağlı işlərdə "zorakılıq əməli milli qanunvericilikdə müəyyən edildiyi kimi keçmiş və ya indiki ər-arvada və ya partnyoruna qarşı ailə üzvü, zərərçəkmişlə birgə yaşayan şəxs və ya səlahiyyətlərindən sui-istifadə etmiş şəxs tərəfindən törədildikdə" ağırlaşdırıcı hal hesab edilməlidir.⁷⁰
35. CEDAW Komitəsi və BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi keçmiş Sovet İttifaqı dövlətlərinin, o cümlədən Qırğızıstan (2018)⁷¹, Tacikistan (2018)⁷², Belarus (2016),⁷³ Latviya (2014)⁷⁴ və Litvanın (2014)⁷⁵ nikahdaxili cinsi zorlamaya görə cinayət məsuliyyəti müəyyən etməsini xüsusi olaraq tövsiyə edib. Qeyd etmək vacibdir ki, keçmişdə Sovet İttifaqının üzvü olmuş yuxarıdakı ölkələrin cinsi zorakılıq cinayətlərinə dair bənzər təriflərə, habelə bənzər cinayət ədliyyəsi sistemlərinə malikdir.
36. Avropa Şurasının Qadınlara qarşı Zorakılıq və Məişət Zorakılığı ilə Mübarizə üzrə Ekspertlər Qrupu (GREVİO) da qəbul edir ki, cinsi zorakılıq və təcavüz "zorakı münasibətlərdə güc və nəzarətin həyata keçirilməsinin adi formasıdır və münasibət müddətində və ayrıldıqdan sonra baş verə bilər. Bu cür hərəkətlər indiki və ya keçmiş həyat yoldaşı və ya partnyora qarşı törədildikdə, bu hallara görə cinayət məsuliyyətinin müəyyən edilməsində və cinayət təqibinin həyata keçirilməsində heç bir istisna müəyyən dilməməlidir"⁷⁶. Bundan əlavə, GREVİO-nun Albaniya üzrə qiymətləndirməsində tövsiyə edilir ki, "cinsi zorakılıq ailədaxili cinsi zorakılığı da əhatə etməlidir" çünki tarixən "bir çox ölkələrin qanunları birbaşa və ya dolaylı şəkildə nikahdaxili zorlamaya zəmin yaradır."⁷⁷
37. BMT-nin Qadınlara qarşı Zorakılıq üzrə Qanunvericiliyə dair Bələdçisi⁷⁸ dövlətlərə qəti şəkildə tövsiyə edir ki, münasibət daxilində cinsi təcavüz, məsələn, nikahdaxili cinsi zorlamaya görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilməli və dövlətlər məcbureddi şəraiti əsaslandıraraq daha geniş spektrli hal və şəraiti qanunvericiliyə daxil etməli və yalnızca cinsi zorakılıq zamanı edilən "konkret güc və ya zorakılığın tətbiqini yenidən ön plana çəkməməlidir".⁷⁹
38. 22 noyabr 2019-cu il tarixində *BMT-nin və regional mexanizmlərin qadınlara qarşı zorakılıq və qadın hüquqları üzrə 7 müstəqil ekspertindən ibarət platforma* birgə çağırış edərək, bütün dövlətləri nikahdaxili zorlama və cinsi zorakılığa görə birbaşa şəkildə cinayət məsuliyyəti müəyyən etməyə çağırırdılar.⁸⁰

Məişət zorakılığı, zorlama və cinsi zorakılıqla bağlı digər cinayətlər üzrə ex officio/ictimai qaydada məsuliyyətə cəlb etmə zərurəti

39. Beynəlxalq və regional standartlar, o cümlədən Məhkəmənin hüquqi praktikası⁸¹ və İstanbul Konvensiyası⁸² müəyyən edir ki, hakimiyyət orqanları ədalət mühakiməsinə çıxışı təmin etmək üçün gender əsaslı zorakılıqla bağlı bütün hallarda başqa vasitələrlə yanaşı ex officio (dövlət tərəfindən) açılan cinayət təqibi yolu ilə, ciddi reaksiya verməlidir. Cinsi zorakılıq xüsusilə travmatik xarakterli olduğundan, bu standartların məqsədi bu zorakılığa məruz qalmış şəxslərin uzun-uzadı cinayət icraatı yükü ilə üzləşməməsi və zorakılığı törətmiş şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsini təmin etməkdir.⁸³

40. CEDAW Komitəsi 35 sayılı ümumi tövsiyəsində dövlətlərin aşağıdakıları etməli olduğunu müəyyən etmişdir: "Zərər çəkmiş şəxslərin məhkəmə və tribunallara səmərəli çıxış imkanını təmin etmək; hakimiyyət orqanlarının zorakılığı törətdiyi iddia edilən şəxsləri ədalətli, qərəzsiz, vaxtında və sürətli şəkildə məhkəmə qarşısını çıxarmaq və adekvat sanksiyalar tətbiq etmək; başqa vasitələrlə yanaşı, cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi və zərurət olduqda ictimai ittiham qaydasında cinayət təqibi yolu ilə gender zəminində qadınlara qarşı bütün zorakılıq hallarına adekvat reaksiya verməsini təmin etmək."⁸⁴
41. Rusiya ilə əlaqədar olaraq, "*O.G. Rusiya Federasiyasına qarşı*" işində CEDAW Komitəsi hesab etdi ki, "məişət zorakılığına məruz qalmış şəxsin xüsusi ittiham qaydasında şikayət verməli olması və bununla da sübutetmə yükünün bütünlüklə onun üzərinə düşməsi zərər çəkmiş şəxsin ədalət mühakiməsinə çıxışının qarşısını alır"⁸⁵ və Rusiyaya "məişət zorakılığı daxil olmaqla qadınlara qarşı hər cür zorakılığın qarşısını almaq və aradan qaldırmaq üçün hərtərəfli qanunvericilik qəbul etməyi və məişət zorakılığı və cinsi zorakılığa görə ictimai ittiham əsasında cinayət təqibini başlamağı" tövsiyə etdi.⁸⁶ CEDAW Komitəsi Rusiyanın səkkizinci dövrü hesabatı ilə bağlı yekun qeydlərində Dövləti "məişət zorakılığı və cinsi zorakılığa görə ictimai ittiham qaydasında cinayət təqibini tətbiq etməyə" çağırırdı.⁸⁷ İşgəncələr əleyhinə Komitə Rusiya Federasiyasının altıncı dövrü hesabatı ilə bağlı yekun qeydlərində narahatlıqla qeyd etdi ki, zorlama ilə bağlı işlərdə məhkumetmə səviyyəsi çox aşağıdır və dövləti qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı bütün iddiaların polis tərəfindən qeydə alınmasını, operativ, qərəzsiz və səmərəli şəkildə araşdırılmasını təmin etməyə çağırırdı.⁸⁸ BMT-nin İşgəncələr üzrə Xüsusi Məruzəçisi də xüsusilə vurğulamışdır ki, "Dövlət hər hansı bir qadının təhlükədə olduğundan məlumatlı olduqda və ya məlumatlı olmalı olduqda, qadın hüquqi tədbir görməkdə təərəddüd etsə belə, dövlət onun təhlükəsizliyini təmin etmək üçün pozitiv addımlar atmalıdır."⁸⁹
42. Məişət zorakılığı ilə bağlı işlərdə Məhkəmə qeyd etmişdir ki, məişət zorakılığına məruz qalmış şəxslərin xüsusi həssaslığı dövlətin üzərinə bu işlərdə əsaslı yanaşma tələbinin vacibliyini yoxlamaq və "adekvat tədbirlərin görülməsi zərurətini öz təşəbbüsü ilə araşdırmaqla" bağlı daha güclü öhdəlik qoyur.⁹⁰ "*Opuz Türkiyəyə qarşı*" işində Məhkəmə qeyd etdi ki, zərər çəkmiş şəxs şikayətini geri götürdükdən sonra belə, cinayət təqibi davam etdirməyin zəruriliyini müəyyən edilməlidir. Bu zaman nəzərə alın biləcək müəyyən faktorlar vardır ki, buraya cinayətin ağırlığı, zorakılığı törətmiş şəxsin bu hücumu planlaşdırıb-planlaşdırmaması, sonradan hər hansı təhdidlər edib-etməməsi və zərər çəkmiş şəxsə qarşı yenidən zorakılıq törətməsi ehtimalı daxildir; "cinayət nə qədər ağırlaşdırıcı hal olarsa və ya növbəti cinayətlərin törədilməsi riski nə qədər böyük olarsa, cinayət təqibinin ictimai mənafeəsinə davam etməli olması ehtimalı o qədər yüksək olar - hətta zərər çəkmiş şəxs şikayətini geri götürsə belə".⁹¹ Məhkəmənin əsaslandırması cinsi zorlama və nikahdaxili zorlama hallarına eyni dərəcədə şamil edilməlidir. Qeyd etmək vacibdir ki, son dövrlərdə Məhkəmə müəyyən edib ki, "məişət zorakılığı kontekstində ... xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibinin mümkünlüyü kifayət deyil".⁹²

AYRI-SEÇKİLİK

Məişət zorakılığı və cinsi zorlama ilə bağlı şikayətlərin Konvensiyanın 14-cü maddəsi çərçivəsində ayrı-seçkilik hesab edilməsi zərurəti

43. Məhkəmə 14-cü maddə üzrə şikayətləri (yalnız Konvensiyanın başqa bir hüququ ilə birgə götürülməklə qaldırıla bilər)⁹³ o zaman nəzərdən keçirir ki, ərizəçinin ayrı-seçkiliyə məruz qalıb-qalmasının müəyyən edilməsi mühüm hüquqi məqsəd daşıyır və ya qeyri-bərabər rəftar işin *fundamental aspektlərindən* biridir.⁹⁴ 14-cü maddənin cinsi zorlama və nikahdaxili zorlama halları da daxil olmaqla gender əsaslı zorakılıq bağlı bütün işlərdə nəzərdən keçirilməsi çox vacibdir, çünki ayrı-seçkilik bu zorakılığın fundamental aspektlərindən biridir və onun tanınması bu zorakılığın səbəblərinin və nəticələrinin, həll yollarının və mümkün təsirlərinin düzgün başa düşülməsi üçün əsasdır.
44. Geniş şəkildə (Məhkəmə tərəfidən də) qəbul edilmişdir ki, gender əsaslı zorakılıq "qadınlara qarşı *ayrı-seçkiliyin* bir formasıdır."⁹⁵ Gender əsaslı zorakılıq "qadınların insan hüquqları və azadlıqlarından istifadəsini sarsıdır və ya heçə endirir" və bu hal CEDAW-ın 1-ci maddəsindəki ayrı-seçkilik qadağa olunması müddəasının tətbiq dairəsinə düşür.⁹⁶ CEDAW Komitəsi özünün 35 sayılı Ümumi Tövsiyəsində qeyd etmişdir ki, gender əsaslı zorakılığın qadağan edilməsi beynəlxalq adət hüququn prinsiplərindən birinə çevrilmişdir.⁹⁷ Beynəlxalq hüquqda artıq geniş şəkildə qəbul edilmişdir ki, gender əsaslı zorakılıq işgəncə və ya amansız, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara bərabər ola bilər (xüsusilə də cinsi zorlama ilə bağlı işlər). Buna görə də qadınların məruz qaldığı əzab-əziyyət səviyyəsini anlamaq üçün gender-həssas yanaşma tələb olunur.⁹⁸
45. Məhkəmə dəfələrlə bəyan etmişdir ki, "real gender bərabərliyinə yalnız *Konvensiya müddəalarının gender-həssas yanaşma ilə şərhli və tətbiqi* sayəsində nail oluna bilər".⁹⁹ Məhkəmə müəyyən edib ki, məişət zorakılığının ciddiliyinə və dərəcəsinə diqqətin yetirilməsi öhdəliyi sadəcə qadına qarşı şiddət işləri ilə bağlı tədbir görməmək və ya tədbirləri gecikdirməklə məhdudlaşmır. Bu həm də dövlətin üzərinə bu cür zorakılığa zəmin yaradan və zərərçəkənlərə qarşı cinsi zəmində ayrı-seçkilik xarakterli münasibəti əks etdirən hərəkətlərin təkrarlanmaması öhdəliyi qoyur.¹⁰⁰
46. Buna görə də, məişət zorakılığına, o cümlədən nikahdaxili cinsi zorakılığa qarşı cavab tədbirlərinə gender perspektivinin inteqrasiyası fundamental əhəmiyyət daşıyır. Məişət zorakılığının, o cümlədən qadına qarşı bütün zorakılıq hallarının kökündə duran səbəblər və onların təzahür formaları yalnız o zaman effektiv şəkildə aradan qaldırıla bilər ki, onların qarşısının alınmasına cavabdeh olan şəxslər onların ayrılmaz gender xarakterini başa düşsün. Gender perspektivinin tətbiqi yalnız qadınlar və kişilər arasındakı struktural bərabərsizliyə deyil, həm də məişət zorakılığı qurbanlarının yüksək dərəcədə həssaslığına, eləcə də çox zaman məişət zorakılığı qurbanlarından və şübhəli şəxslərdən gözlənilən davranışa (o cümlədən nikahdaxili zorlamaya münasibətdə) dair gender stereotiplərinə xüsusi diqqət yetirilməsini tələb edir. Hüquq pozuntularının sistemli xarakteri ilə səmərəli mübarizə aparılması üçün, məişət zorakılığına aid bütün məsələlərdə gender prizmasının tətbiqi öhdəliyi milli istintaq orqanlarının və məhkəmələrin, habelə regional və beynəlxalq məhkəmə və mexanizmlərin üzərinə düşür.
47. Gender əsaslı zorakılıqla bağlı işlərdə Məhkəmənin, habelə digər insan hüquqları mexanizmlərinin oturmuş prinsiplərinə¹⁰¹ istinad etmək lazımdır: qadınlara qarşı zorakılıq qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bir formasıdır və güc bərabərsizliyinin və cəmiyyətdə qadınların itaətkar mövqeyi barədə tarixən oturmuş təsəvvürlərin nəticəsidir¹⁰². Belə ki:
- İstanbul Konvensiyası: "*qadınlara qarşı zorakılığın kişi və qadın arasındakı tarixi bərabərsiz güc münasibətinin bir təzahürü olduğunu və bu təzahürün kişilərin qadınlar üzərində üstünlüyü və qadınlara qarşı ayrı-seçkiliklə nəticələndiyini*" qeyd edir və "*qadınlara qarşı zorakılığın struktur xüsusiyyətinin gender əsaslı zorakılıq olduğunu və qadınlara qarşı zorakılığın qadınların kişilərə nisbətə daha aşağı vəziyyətə düşdükləri ən mühüm sosial mexanizmlərindən biri olduğunu*" qəbul edir.¹⁰³
 - CEDAW Komitəsi: "*qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılığın təməlinə genderlə bağlı faktorlar,*

məsələn, kişilərin qadınlar üzərində hakim mövqeyi və üstünlüyü, maskulinliyin nümayişinə dair sosial normalar, kişilərin nəzarət və ya hakimiyyəti həyata keçirmək, gender rollarına əməl edilməsini təmin etmək, yaxud qadınlar üçün qeyri-məqbul hesab edilən davranışın qarşısını almaq, çəkəndirmək və ya cəzalandırmaq ehtiyacı dayanır.

Bu faktorlar həmçinin hələ də şəxsi məsələ hesab edilərək qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılığın birbaşa və ya dolayı şəkildə cəmiyyət tərəfindən qəbuluna və buna görə cəzasızlıq mühitinin geniş yayılmasına töhfə verir."¹⁰⁴

- BMT-nin İsgəncələr üzrə Xüsusi Məruzəçisi: "*gender perspektivinin işgəncə və pis rəftarla bağlı dəyərləndirmələrə tam inteqrasiyası gender mənsubiyyəti ilə bağlı ayrı-seçkilik xarakterli sosial normalara söykənən pozuntuların tam şəkildə tanınmasının, tədbirlər görülməsinin və aradan qaldırılmasının təmini üçün çox vacibdir.*"¹⁰⁵

Konvensiyanın 2 və 3-cü maddələri ilə birləşdirilənlərlə 14-cü maddə üzrə pozitiv öhdəliklər

48. Məişət zorakılığı və cinsi zorakılıqla bağlı işlərdə gender əsaslı ayrı-seçkilik bir çox səviyyələrdə baş verir. Buraya zorakılığı törətmiş şəxsin gender əsaslı motivindən tutmuş, polis, müstəntiqlər, prokurorlar və hakimlər tərəfindən diskriminativ şərhlər verilməsi, şikayətin ciddi qəbul edilməməsi, hüquqi müdafiənin təmin edilməməsi və ya işlə bağlı cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə qədər müxtəlif səviyyələr daxildir. Müxtəlif hakimiyyət orqanları tərəfindən yol verildiyi iddia edilən ayrı-seçkililiyin hər bir təzahürünü müəyyən etmək və fərqləndirmək vacibdir. Bu günədək, Məhkəmə 14-cü maddənin gender əsaslı zorakılıq işlərinə tətbiqi baxımından ardıcıl mövqe nümayiş etdirməyib. Ümumilikdə, Məhkəmə, bu cinayətlərin istintaq və cinayət təqibi ilə əlaqədar ayrı-seçkililiyin milli səviyyədə sistemativ xarakterini təsdiq edən sübutlar tələb edir. Bu sübutlara, məsələn, milli və beynəlxalq hesabatlar və statistik məlumatlar daxildir (xüsusilə sistemativ ayrı-seçkililiyin birbaşa sübutunun olmadığı hallarda).¹⁰⁶
49. Ayrı-seçkililiyin zərər çəkmiş şəxsin həssas mövqeyini artırma biləcək hər hansı əlavə əsaslarının olub-olmadığını nəzərdən keçirmək də vacibdir. Cinayət qurbanı olmuş qadınlar onların təcrid olunmasını artırma biləcək amillərlə, məsələn, etnik mənsubiyyət, irq, din, əlillik, yaş, cinsi oriyentasiya və ya kənd icmasına və ya yerli xalqlara mənsubluq, yaxud immiqrant statusuna malik olduğuna görə ayrı-seçkililiyin bir neçə başqa forması ilə də üzləşə bilərlər.¹⁰⁷
50. Oturuşmuş praktikaya görə, hakimiyyət orqanlarının iddia edilən zorakılıq (xüsusilə də, bu zorakılıq şəxsi subyektlər tərəfindən törədildiyi hallarda) barədə "səmərəli araşdırma aparmaq" öhdəliyi mövcuddur.¹⁰⁸
51. Məhkəmə bəyan etmişdir ki, "hücum irqi motivlər əsasında baş verdikdə, araşdırmanın hərtərəfli və qərəzsiz şəkildə aparılması, bu zaman cəmiyyət tərəfindən irqçiliyin qınanmasının davamlı olaraq dəstəklənməsi və azlıqların hakimiyyətin onları irqi əsaslı zorakılıq təhlükəsindən qorumaq qabiliyyətinə inamının qorunması zərurətini nəzərə almaq vacibdir".¹⁰⁹ İnsan Hüquqları üzrə Amerikaarası Məhkəmə gender zorakılığı barədə işlərin araşdırılmasında zəruri ehtiyatlılıq öhdəliyinin tətbiq dairəsini araşdırarkən analoji mövqe tutmuşdur. Məhkəmə hesab etmişdir ki, səmərəli araşdırma aparmaq öhdəliyi "öldürülmüş, pis rəftara məruz qalmış, yaxud qadına qarşı zorakılığın ümumi konteksti çərçivəsində şəxsi azadlığı pozulmuş qadınla bağlı işə baxarkən daha geniş tətbiq dairəsinə malikdir".¹¹⁰ Amerikaarası Məhkəmə vurğulayır ki, "qadına qarşı zorakılıq aktı baş verdikdə, istintaqın aparılmasına məsul olan hakimiyyət orqanları bunu qətiyyətli və səmərəli şəkildə həyata keçirməlidir. Bu zaman onlar cəmiyyətin qadına qarşı zorakılığı rədd etmək ehtimalını və dövlətin bu ehtimalı aradan qaldırmaq və qurbanların müdafiə üçün dövlət qurumlarına etimad göstərməsini təmin etmək öhdəliyini xüsusilə diqqətə almalıdırlar".¹¹¹ Məhkəməyə, gender əsaslı zorakılıqla bağlı işlərdə istintaqın bu cür zorakılığa xas olan ayrı-seçkilik motivini nəzərə alıb-almadığını müntəzəm olaraq yoxlamaq qəti şəkildə tövsiyə edilir.

52. Gender əsaslı zorakılıq halı ilə bağlı araşdırmanın səmərəliliyini qiymətləndirərkən, Məhkəmə istintaqın dərhal başlamasını və vaxtında aparılmasını tələb edir.¹¹² Cinsi zorlama şikayəti ilə bağlı araşdırma aparılması məsələsi müəyyənləşdirərkən, zorlama və zorlama qurbanları ilə əlaqədar ayrı-seçkilik xarakterli stereotiplərin qərar qəbulu proseslərinə təsir etməməsi xüsusilə vacibdir (bax: aşağıda). CEDAW Komitəsi vurğulamışdır ki, "stereotiplərin mövcudluğu qadının hərtərəfli və ədalətli məhkəmə araşdırmasına çıxış hüququna təsir edir. Məhkəmə orqanları ümumilikdə cinsi zorlama və ya gender zorakılığı qurbanı anlayışı ilə bağlı əvvəldən formalaşmış qərəzli təsəvvürlərə əsaslanaraq, zorlama cinayətinə məruz qalan qadın və ya qızların həmin vaxt necə olması və ya necə davranmalı olması ilə bağlı sərt standartlar yaratmamalı və bunun qarşısını almaq üçün də ehtiyatlı davranmalıdırlar.¹¹³
53. Məhkəmə həmçinin hesab edir ki, məhkəmə sisteminin diskriminativ passivliyi gender əsaslı zorakılığa zəmin yaradır.¹¹⁴ Buna görə də, qərarlarla yanaşı, hərəkətsizliklərin qiymətləndirilməsi tələb olunur. Məsələn, "cinayət tərkibi əlamətinin olmaması"nı əsas gətirərək, istintaq və cinayət təqibinin aparılmasından imtina (zorakılıq və xəsarət izlərinin aşkar sübut olmasına baxmayaraq) sadəcə *hərəkətsizlik deyil, qərardır*. Belə bir qərara zorakılığın təsirini olduğundan kiçik göstərən, məhdudlaşdıran və ya hətta bəraət qazandıran və bununla qurbanı cinayət qanunvericiliyinin təmin etdiyi müdafiədən kənarlaşdıran gender əsaslı stereotiplər təsir edir.
54. Bundan başqa, gender zorakılığının məxsusi xarakterinə diqqət yetirmək və təkrar viktimizasiya və stiqmanın qarşısının almaq üçün gender-həssas prosedurlar tətbiq edilməlidir. İşgəncələr əleyhinə Komitə vurğulamışdır ki, cinsi zorakılıq və istismar, zorlama, nikahdaxili zorakılıq və məişət zorakılığı qurbanlarının özləri barədə məlumat vermək, zərərin əvəzləşdirilməsinə səy göstərmək və buna nail olmaq hüququnu təmin etmək üçün "şikayət mexanizmləri və təhqiqatlar gender aspektlərini nəzərə alan konkret pozitiv tədbirlər tələb edir."¹¹⁵ İnsan Hüquqları üzrə Amerikaarası Məhkəmə sübutların əldə olunması prosesində təkrar travmaya məruz qoyma riskini minimallaşdırmaq üçün cinsi zorlama cinayətinin istintaqında nümunəvi təcrübə təşkil edən tədbirlərin xülasəsini təqdim etmişdir:¹¹⁶
- a. zərər çəkmiş şəxsin ifadəsi məxfiliyi təmin edən və inam yaradan, təhlükəsiz və rahat bir mühitdə alınmalıdır;
 - b. zərər çəkmiş şəxsdən təkrar ifadə alınması zərurətini önləmək və ya bunu yalnız son dərəcə zəruri hallarla məhdudlaşdırmaq üçün onun ifadəsi yazılı və ya səsli şəkildə qeydə alınmalıdır;
 - c. zorlamanın fəsadlarının azaldılması məqsədilə, zərər çəkmiş şəxs müvafiq protokola uyğun olaraq, həm təxirəsalınmaz hallarda, həm də zərurət olduğu halda davamlı şəkildə tibbi, psixoloji və sanitariya-gigiyenik yardımla təmin edilməlidir;
 - d. imkan daxilində zərər çəkmiş şəxsin seçdiyi cinsə mənsub olan və müvafiq hazırlıq keçmiş heyət tərəfindən dərhal qurbanın tam və hərtərəfli tibbi-psixoloji müayinə aparılmalı və zərər çəkmiş şəxsə məlumat verilməlidir ki, o, istədiyi təqdirdə etibar etdiyi biri tərəfindən müşayiət edilə bilər.
 - e. istintaq tədbirləri koordinasiya olmalı və sənədləşdirilməli, sübutlarla ehtiyatla rəftar edilməli, o cümlədən hərəkəti törədən potensial şəxsi müəyyən etmək üçün kifayət qədər nümunələr götürülməli və bütün mümkün testlər aparılmalı, digər sübutlar, məsələn, zərər çəkmiş şəxsin paltarları götürülməli, hadisə yeri dərhal incələnməli və sübutların etibarlı şəkildə saxlanması təmin edilməlidir;
 - f. prosesin bütün mərhələlərində məsləhət xidmətlərinə, yaxud uğun olarsa, pulsuz hüquqi yardıma çıxış imkanı təmin edilməlidir.
55. Cinsi və məişət zorakılığı hallarında ən çox rast gəlinən, bu mövzuda ayrı-seçkiliyə yol verərək, ədalət mühakiməsinə çıxışı məhdudlaşdıran və mübahisələndirilməlidir olan istintaq təcrübələri aşağıdakılardır:

- polis orqanının tərtib etdiyi protokolda cinayətin yüngül xarakterizə edilməsi;¹¹⁷
 - prokuror tərəfindən mövcud sübutlara zidd olaraq "cinayət tərkibi əlamətlərinin olmaması" əsası ilə cinayət işinə xitam verilməsi;¹¹⁸
 - zərər çəkmiş şəxsin reputasiyasının, o cümlədən keçmiş cinsi həyatının ön plana çəkilməsi (aşağıda stereotiplərlə bağlı bölməyə baxın);¹¹⁹
 - yaş, əqli və ya fiziki əlilliklə bağlı əsaslarla, zərər çəkmiş şəxsin etibarlılığının sarsıtılması;¹²⁰
 - zorakılıq əməli barədə şikayətin gec verilməsinə söykənərək mənfi qənaətə gəlinməsi (zərər çəkmiş şəxsin cavabına münasibətdə stereotipləşdirmə əsasında);¹²¹
 - cinsi zorakılığı mütləq təsdiq edən sübutların tələb edilməsi (cinayət təqibindən imtinaya gətirib çıxarır);¹²²
 - polisin məişət zorakılığı və ya nikahdaxili cinsi zorlamanın şəxsi/ailə məsələləri olduğunu hesab etməsi;¹²³
 - tərəfləri barışdırmaq üçün rəsmi səylər edilməsi;¹²⁴
 - zərər çəkmiş şəxsi təkrar travmaya məruz qoyan və sübutedici dəyəri olmayan və ya mübahisəli olan "üzləşdirmə" və "istintaq eksperimenti" (zərər çəkmiş şəxsin hadisə yerinə qayıtmasını və həmin təcrübəni bir daha yaşamasını tələb edir) kimi tədbirlər;
 - heç bir sübutedici dəyəri olmayan lüzumsuz daxili müayinələr.
56. İstənilən istintaqda gender-həssas yanaşmanı və gender əsaslı zorakılığın məxsusi xarakterinin nəzərə alınmasını təmin etmək üçün istintaq kompleks hazırlıq keçmiş dövlət orqanları tərəfindən aparılmalıdır. BMT-nin Qadınlara qarşı Zorakılıq üzrə Xüsusi Məruzəçisi hakimlərin və hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının "gender əsaslı zorakılığın müxtəlif formaları" ilə bağlı və müvafiq milli qanunvericiliyin və beynəlxalq hüququn, o cümlədən CEDAW konvensiyasının məzmunu, tətbiqi və CEDAW Komitəsinin praktikası barədə hazırlıq keçməsinin zəruriliyini vurğulamışdır.¹²⁵ Xüsusilə də, polis tərəfindən zorakılıq qurbanlarına qarşı yol verilən pis rəftar və qərəzin aradan qaldırılması məqsədilə, gender zorakılığı üzrə təlim polis əməkdaşlarının hazırlığına inteqrə edilməlidir.¹²⁶ CEDAW Komitəsi Rusiya Federasiyasını "hakimlər, prokurorlar, polis əməkdaşları və digər hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün bu mövzuda icbari hazırlıq təmin etməyə çağırıb. Bu hazırlıq cinayət qanunvericiliyinin qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı müddələrinin ciddi tətbiqini şərtləndirməli və zorakılıq qurbanı olmuş qadınlarla işləmək üçün genderə həssas prosedurlar barədə detallı məlumat verməlidir.¹²⁷ İşgəncələr əleyhinə Komitə qeyd etmişdir ki, dövlətlər bu əməkdaşların həm də gender əsaslı zorakılığın təsiri barədə və bu zorakılığa məruz qalan şəxslərin təkrar viktimizasiya və stiqmaya məruz qalmasını önləmək üçün onlara qarşı həssas münasibətin yolları barədə hazırlıq keçməsinə təmin etməlidir.¹²⁸

Gender əsaslı stereotiplərin müəyyən edilməsi və onlarla mübarizənin vacibliyi

57. CEDAW Konvensiyasının 5-ci və İstanbul Konvensiyasının 12.1-ci maddələri dövlətlərin öhdəliklərinə gender əsaslı stereotiplərə söykənən davranışın sosial və mədəni modelləri və əvvəlcədən formalaşmış qərəzli təsəvvürlərlə mübarizəni daxil edir. Qadınlara qarşı zorakılıq işlərində "qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılığın nədən ibarət olması, qadınların bu cür zorakılığa necə cavab verməli olması və onun baş verdiyini əsaslandırmaq üçün tələb olunan sübutetmə standartı barədə qabaqcadan formalaşmış və stereotipləşmiş qərəzli təsəvvürlər qadınların qanun qarşısında bərabərlik, ədalətli məhkəmə araşdırması və səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinə çatımlılıq hüquqlarından istifadəsinə təsir edə bilər."¹²⁹ Qəbul edilir ki, hər bir zərərçəkmiş şəxsin zorakılığa qarşı reaksiyası fərqlidir. Avropa Gender Bərabərliyi İnstitutu¹³⁰ bu yaxınlarda vurğulamışdır ki, hakimiyyət orqanları "risk qiymətləndirməsi apararkən, bu, sadəcə zərər çəkmiş

şəxsin mülahizəsindən asılı olmamalıdır, çünki onlar riski şişirdə və ya kiçildə bilər və öz təhlükəsizliyi ilə bağlı qorxu da daxil olmaqla bir çox səbəblərdən məlumat vermək istəməyə bilər."¹³¹

58. Gender əsaslı zorakılığa məruz qalmış şəxslərin davranışının qiymətləndirilməsinə gəldikdə isə, Məhkəmə cinsi zorakılığa, o cümlədən nikahdaxili zorlamaya məruz qalmış şəxslərin daima cinsi akta razı vəziyyətdə olduğunun hesab edilməməsini, zorlama faktının müəyyənlişdirilməsində fiziki zorakılığın sübutunun icbari olmamasını və cinsi və məişət zorakılığı qurbanlarının özlərinin məruz qaldıqları riski qiymətləndirməyə və təqsirkarların məsuliyyətə cəlb edilməsinə cavabdeh olmamasını təmin etmək üçün xüsusilə sayıq olmalıdır.¹³²
59. "Konstantin Markin Rusiyaya qarşı" işində Böyük Palata gender stereotiplərinin müəyyən edilməsinin və rədd edilməsinin vacibliyini qəbul edib.¹³³ Bu stereotiplərə aşağıdakılar daxildir:
- Qurbanların günahlandırılması: dövlətlərin "qurbanların təqsirli olduğunu ehtiva edən və öz təhlükəsizliyinə və hətta məruz qaldığı zorakılığa görə qadınların cavabdeh olduğunu iddia edən geniş yayılmış inancları aradan qaldırması" xüsusilə vacibdir.¹³⁴
 - Zorlama qurbanlarından gözlənilən davranışlar: "stereotiplərin mövcudluğu qadının obyektiv və ədalətli məhkəmə araşdırması hüququna təsir edir. Məhkəmə orqanları ümumilikdə zorlama qurbanı və ya gender zorakılığı qurbanının tərfi ilə bağlı sadəcə əvvəldən formalaşmış qərəzli təsəvvürlər əsasında, zorlama vəziyyətinə düçar olan qadın və ya qızların həmin vaxt necə olması və ya necə davranmalı olması ilə bağlı sərt standartlar yaratmamaq üçün ehtiyatlı olmalıdır"¹³⁵ (8.4.). CEDAW Komitəsi xüsusilə aşağıdakı stereotipləri və yanlış təsəvvürləri tənqid edib: "Qərar göstərir ki, hakim, zərər çəkmiş şəxsin əvvəlcə müqavimət göstərib daha sonra tabe olmasını ziddiyyətli hesab etmiş və buna problem kimi yanaşmışdır. Komitə qeyd edir ki, Məhkəmə "zərər çəkmiş tərəfindən qaçmağa say göstərilməməsi faktının zorlamanın mövcudluğunu inkar etməməsi" prinsipini tətbiq etməmiş, əvəzinə zərər çəkmiş şəxsdən müəyyən davranış gözləmişdir. Məhkəmənin rəyinə görə o, "asanlıqla qorxudula bilən qorxaq bir qadın"dır. Qərardan görünür ki, hadisələrlə bağlı zərər çəkmiş şəxsin ifadəsinin etibarlılığının qiymətləndirilməsinə bir sıra stereotiplər, zərərçəkmiş şəxsin bu vəziyyətdə məntiqli və "ideal qurban"dan gözlənilən və ya hakimin zorlama vəziyyəti ilə üzlaşan qadının məntiqli və ideal cavabı hesab etdiyi davranışı nümayiş etdirməməsi təsir etmişdir."¹³⁶
 - Təqsirkarların etibarlılığı ilə bağlı gender əsaslı fərziyyə: "Ailə-məişət zəminində zorakılığı törədənlər zorakılıq barədə qərarları özləri verir və özləri məsuliyyət daşıyır. Bu, təqsirkarların nadir hallarda ayrı-seçkilik qoymadan zorakılıq törətməsi faktında özünü göstərir. Bir çox təqsirkarlar iş yerlərində, sosial çevrələrində və ya icmalarda zorakılıq etmir, lakin zorakılığı nə zaman, harada və necə tətbiq edəcəklərini özləri seçir." Bundan əlavə, "təqsirkarlar zorakılığı gizlətməyi, ictimaiyyət arasında özlərini mehriban, sevimli, məftunedici və xoşraftar bir şəxs kimi təqdim etməyi yaxşı bacarır, lakin şəxsi həyatda qəddar, aqressiv, alçaldıcı və manipulyativ tərzdə davranır".¹³⁷
60. Bu cür stereotiplər məişət zorakılığı və cinsi zorakılıq hallarında tez-tez rast gəlinir və təqsirkarın özünün, zərər çəkmiş şəxsin qohumlarının, dostlarının və qonşularının ifadələrində (əvvəldən formalaşmış qərəzli sosial və mədəni ənənələrə dəlalət edir), polis əməkdaşlarının, müstəntiqlərin, prokurorların, hakimlərin (cinayətin araşdırılması və qarşısının alınmasında birbaşa ayrı-seçkiliyə dəlalət edir) bəyanatlarında və hətta Hökumətin Məhkəməyə cavablarında özünü göstərir. Bu halların hər biri aşkar edilməli və mübahisələndirilməlidir.

NƏTİCƏ VƏ FAYDALI RESURSLAR

Nəticə

1. Qadınlara qarşı zorakılığın sistematik və struktural xarakterini və onunla bağlı bu vəsaitdə təsvir olunan məhkəmə işlərinin aparılmasındakı çətinlikləri nəzərə alaraq, Məhkəmədən Konvensiyanın 46-cı maddəsinə uyğun olaraq ümumi tədbirlər və qadağaların tətbiqini və ya CEDAW Komitəsidən tövsiyələrin konkretləşdirilməsini tələb etmək zəruridir. Bu tədbirlərə zorlama və ya cinsi zorakılığın tərifinin razılıq prinsipi əsasında müəyyənləşdirilməsini tələb etmək, nikahdaxili cinsi zorlamaya görə cinayət məsuliyyəti müəyyən etmək və məişət zorakılığını ayrıca bir cinayət əməli kimi müəyyən etmək (onun inzibati pozuntu olduğu yurisdiksiyalarda), qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı pozuntularda ex officio/ictimai qaydada cinayət təqibini təmin etmək və polis, məhkəmə və prokurorluq orqanlarının icbari təlimi üçün qanunvericiliyə konkret dəyişikliklərin edilməsi tələb etmək daxil ola bilər. Bu tədbirlər, gender əsaslı zorakılığa məruz qalmış qadınların yaşadığı təcrübələri və əzab-əziyyəti tam şəkildə tanımaq və dövlətin qadına qarşı zorakılığın təməl səbəblərindən olan struktur xarakterli bərabərsizlik, ayrı-seçkilik, təbəçilik və gender iyerarxiyalarının ləğv etməsindəki uğursuzluğunu aradan qaldırmaq üçün vacibdir.¹³⁸
2. Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, qadına qarşı zorakılıqla bağlı işlərin baxılmasında gender prizmasının tətbiqi aşağıdakıları şərtləndirir:
 - dövlətin qadınlara qarşı zorakılıqla bağlı zəruri ehtiyatlılıq öhdəliklərini yerinə yetirib-yetirmədiyini qiymətləndirərkən, hər bir səviyyədə (önləmə, təhqiqat, təqib, cəzalandırma, təminat) gender prizmasını tətbiq etmək;
 - gender stereotiplərini aşkar etmək və aradan qaldırmaq;
 - cinsi zorakılıq da daxil olmaqla qadınlara qarşı zorakılığın bütün formalarını avtomatik olaraq Konvensiyanın 14-cü maddəsi çərçivəsində ayrı-seçkiliyin bir forması kimi nəzərdən keçirmək.

Faydalı resurslar

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qadına qarşı zorakılıq və məişət zorakılığı ilə bağlı məlumat bülletenləri

https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Violence_Woman_ENG.pdf
https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Domestic_violence_ENG.pdf

BMT-nin "Qadınlara və qızlara qarşı zorakılığa qarşı səmərəli cinayət təqibi tədbirlərinə dair kitabça"sı https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Handbook_on_effective_prosecution_responses_to_violence_against_women_and_girls.pdf

Xüsusilə, stereotiplər (səh.31), ölüm riski üzrə yoxlama siyahısı (səh.53), zərər çəkmiş şəxslərin qorunması (səh.56 və 97), sübutlar (səh.99) və ekspert-şahidlər (səh.111) haqqındakı bölmələrə nəzər salın.

Avropa Şurasının "Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və onunla mübarizə haqqında" Konvensiyası ("İstanbul Konvensiyası") <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>

"Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında" Konvensiya (CEDAW)

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>

CEDAW, 19 nömrəli ümumi Tövsiyəni yeniləyən, Qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılıq haqqında 35 nömrəli ümumi Tövsiyə:

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_35_8267_E.pdf

Pekin Bəyannaməsi və Fəaliyyət Platforması, 1995-ci il:

https://beijing20.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/bölməs/csw/pfa_e_final_web.pdf

BMT-nin "Qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılmasına dair Cinayətkarlığın qarşısının alınması və cinayət ədliyyəsi sahəsində nümunəvi strategiyalar və praktiki tədbirlər"i (2010) https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/Model_Strategies_and_Practical_Measures_on_the_Elimination_of_Violence_against_Women_in_the_Field_of_Crime_Prevention_and_Criminal_Justice.pdf

BMT-nin "Qadınlara qarşı zorakılıq haqqında qanunvericiliyə dair kitabça"sı

<https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/handbook/Handbook%20for%20legislation%20on%20violence%20against%20women.pdf>

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, "Qadınlara qarşı zorakılığın başa düşülməsi və aradan qaldırılması, femisid"

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77421/WHO_RHR_12.38_eng.pdf;jsessionid=BDFE3BF04DE30722EFF4311A1F63A6EC?sequence=1

Haşiyələr

1. Aşağıdakı bələdçilər faydalı ola bilər: ÜST, "Cinsi zorakılıq qurbanları üçün tibbi-hüquqi yardımın göstərilməsi ilə bağlı rəhbər qaydalar" (2003)
<<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42788/924154628X.pdf;jsessionid=3CD A026E640ADAFB846790846A274E1B?sequence=1>> Baxış tarixi: 19 yanvar 2021; Krallığın Prokurorluq Xidməti, 'Prokurorlar üçün məişət zorakılığına dair rəhbər qaydalar' (yenilənib: 28 aprel 2020) <<https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse-guidelines-prosecutors>> Baxış tarixi: 19 yanvar 2021.
2. EHRAC əzmkar tərəfdaş vəkllər və QHT-lərlə tərəfdaşlıq edərək İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi və BMT mexanizmləri qarşısında Rusiya, Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Ermənistan qarşı strateji məhkəmə işləri aparən müstəqil hüquq mərkəzidir.
3. BMT-nin Baş Assambleyası, "İşgəncə və digər amansız rəftar, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzanın qadağan olunmasının məişət zorakılığı kontekstinə uyğunluğu, işgəncə və digər amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçinin aralıq hesabatı" (2019) UN Doc A/74/148, bənd 3.
4. *Osman Birləşmiş Krallığa qarşı*, ərizə № 23452/94 (İAHM, 28 oktyabr 1998).
5. *Eremiya Moldova Respublikasına qarşı*, ərizə № 3564/11 (İAHM, 28 may 2013), bənd 49.
6. "Osman" işi bir kişi müəllimin məktəbli oğlan - Əhməd Osmana – mübtəlalığı və məktəbliyə və ailəsinə qarşı təzyiqi ilə bağlı idi. Bu barədə məktəbə və polisə məlumat verilmişdi. Müxtəlif intizam tədbirləri görülsə də, cinayət təqibinə başlanılmamışdı. Sonda cinayətkar Əhməd Osmanı güllə ilə yaraladı və atasını güllələyərək öldürdü. Məhkəmə yuxarıda istinad edilən testi hazırladı və bu işdə belə nəticəyə gəldi ki, Osmanın və onun ailə üzvlərinin həyatlarının cinayətkardan qaynaqlanan real və təcili risk altında olması barədə polisin məlumatlı olduğu və ya məlumatlı olmalı olduğu qənaətinə gəlmək üçün yetərli sübutlar yox idi.
7. *Osman* (№4), bənd 116.
8. *Maiorano və digərləri İtaliyaya qarşı*, ərizə №28634/06 (İAHM, 15 dekabr 2009).
9. *Sašo Qorqiyev Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı*, ərizə № 49382/06 (İAHM, 19 aprel 2012).
10. *Qorovenki və Buqara Ukraynaya qarşı*, ərizə № 42418/05 (İAHM, 12 yanvar 2012).
11. *Mahmut Kaya Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 22535/93, (İAHM, 28 mart 2000), bənd 89
12. *Blyakay və digərləri Xorvatiyaya qarşı*, ərizə №74448/12 (İAHM, 18 sentyabr 2014).
13. *Kayak Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 60444/08 (İAHM, 10 iyul 2012), bəndlər 56, 59, 66.
14. *Oneryildiz Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 48939/99 (İAHM, 30 noyabr 2004), bənd 100.
15. *Talpis İtaliyaya qarşı*, ərizə № 41237/14 (İAHM, 2 mart 2017), bənd 122.
16. *Volodina Rusiyaya qarşı*, ərizə № 41261/17 (İAHM, 9 iyul 2019), bənd 92.
17. *Opuz Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 33401/02 (İAHM, 9 iyun 2009), bənd 111.
18. T.M. və C.M. Moldova Respublikasına qarşı, ərizə № 26608/11 (İAHM, 28 yanvar 2014), bəndlər 46, 60.
19. eyni mənbə, bənd 47.
20. *Talpis*, (№15), bənd 129.
21. GREVIO, 'Üçüncü tərəf qeydi - Kurt Avstriyaya qarşı' (2020) <<https://rm.coe.int/grevio-inf-2020-3-third-partyintervention-kurt-v-austria/pdfa/16809987e9>> Baxış tarixi: 19 yanvar 2021, bənd 9.
22. *Inter alia, Civek Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 55354/11 (İAHM, 23 fevral 2016); *Kurt Avstriyaya qarşı*, ərizə № 62903/15 (İAHM, 4 iyul 2019); *Tkheldze Gürcüstana qarşı*, ərizə № 33056/17 (İAHM, kommunikasiya tarixi: 23 iyun 2017); *Opuz* (№ 17).
23. Məhkəmənin presedent hüququnda təsvir olunduğu kimi: bax, məsələn, *Talpis*, (№15), bənd 9; *Kurt* (№22), bənd 7; *Kontrova Slovakiyaya qarşı*, ərizə № 7510/04 (İAHM, 31 may 2007), bənd 8; *Civek* (№22), bənd 12; *Halime Kılıç Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 63034/11 (İAHM, 28 iyun 2016), bənd 7; *Valyuliyene Litvaya qarşı*, ərizə № 33234/07 (İAHM, 26 mart 2013), bənd 9; *M.G. Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 646/10 (İAHM, 22 mart 2016), bənd 7; *E.M. Rumıniyaya qarşı*, ərizə № 43994/05 (İAHM, 30 oktyabr 2012), bənd 13; *D.P. Litvaya qarşı*, ərizə № 27920/08 (İAHM, 22 oktyabr 2013), bənd 4.
24. *Opuz* (№17), bənd 111.
25. Bax: bu vəsaitin 14-20-ci bəndləri.
26. Bax: Avropa Şurasının "Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və onunla mübarizə haqqında" Konvensiyası (İstanbul Konvensiyası) [2011] AŞ Müqavilə seriyası, №210, maddə 51; və bu vəsaitin 15-ci bəndi.
27. İstanbul Konvensiyasının İzahedici Hesabatı, bənd 260.
28. *Opuz* (№ 17), bəndlər 111, 134.
29. *Valyulyene* (№ 23), hakim Pinto de Albuquerkenin əlavə rəyi.
30. *Kaya*, bəndlər 88-101; *Kılıç Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 22492/93 (İAHM, 28 mart 2000), bəndlər 62-77; *Avsar Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 25657/94 (İAHM, 10 iyul 2001), bəndlər 368, -369, 411.
31. *Volodina* (№16).
32. Bax: bu vəsaitin 5-ci bəndində istinad edilən işlər.
33. Bax: GREVIO, 'Kurt Avstriyaya qarşı (№ 21) işində üçüncü tərəf qeydi, bəndlər 13-15, və *Talpis* (№15), *Kontrova* (№23), və *Kurt* (№22) işlərində təsdiq edildiyi kimi. *Talpis*, (№15), bənd 99: "Bununla əlaqədar bir daha bəyan edir ki, məişət zorakılığı qurbanlarının aid olduğu kateqoriya - uşaqlar və digər həssas qruplara daxil olan fərdlər, şəxsi toxunulmazlığının bu cür ciddi şəkildə pozulmasına qarşı səmərəli çəkilmə formasında dövlət müdafiəsi ilə təmin olunma hüququna malikdir."
34. Bax, məsələn: cənub-şərqi Türkiyədəki vəziyyətin Məhkəmənin "Kılıç" işində (№30) təhlükənin mövcudluğu və məlumatlılıq məsələsi ilə bağlı qiymətləndirməsinə uyğunluğu.
35. BMT-nin Qadınlara qarşı Ayrı-seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğvi üzrə Komitəsi (CEDAW), "19 nömrəli Ümumi Tövsiyə" (1992), bənd 9; A.T. Macarıstana qarşı, Kommunikasiya №

- 2/2003 (CEDAW, 26 yanvar 2005) bənd 9.2; həmçinin bax: Qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılması haqqında Bəyannamə (qəbul edilib: 20 dekabr 1993 BMT-nin Baş Assambleyası Res 48/104) art 4(c).
36. Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması, cəzalandırılması və aradan qaldırılması haqqında Amerikaarası Konvensiya ("Belem do Para Konvensiyası") (qəbul edilib: 06 sentyabr 1994, qüvvəyə minib: 3 may 1995), Maddə 7; İnsan Hüquqları üzrə Amerikaarası Məhkəmə *Velasquez Rodriguez Hondurasaya qarşı* (1998), Seriya C. № 4, bənd 172; İnsan Hüquqları üzrə Amerikaarası Komissiya, *Maria Da Penya Braziliyaya qarşı* (2001) Hesabat № 54/01, İŞ 12.051.
37. BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'Qadınlara qarşı zorakılıq, onun səbəbləri və nəticələri üzrə Xüsusi Məruzəçi xanım Kumarasvaminin hesabatı' (1996) UN Doc E/CN.4/1997/47/Add.1.
38. Bax: İstanbul Konvensiyası (№26), maddələr 5, 18, 49-56.
39. İstanbul Konvensiyasının 51-ci maddəsinin tələbinə görə; həmçinin bax: UNODC, "Qadın və qızlara qarşı zorakılığa qarşı səmərəli cinayət təqibi tədbirlərinə dair bələdçisi" (2014 <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Handbook_on_effective_prosecution_responses_to_violence_against_women_and_girls.pdf> baxış tarixi: 19 yanvar 2021, səh. 53 (ölüm riski üzrə yoxlama siyahısı).
40. *Volodina* (№16), bənd 92; *Opuz* (№17), bəndlər 141-151; *T.M. və C.M.* (№18), bənd 46; *Talpis* (№15), bəndlər 106, 129.
41. CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə №35' (2017) UN Doc CEDAW/C/GC/35 (CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə №35'), UN Doc A/HRC/31/57, bənd 55.
42. BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'İşgəncə və digər amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçinin hesabatı' (2016) UN Doc A/HRC/31/57, bənd 55.
43. *Mariya da Penya Maya* (№36), bənd 56
44. *Volodina* (№16), bənd 113; həmçinin bax: *Talpis*, (№15), bənd 117.
45. *Volodina* (№16), bənd 86; həmçinin bax: *Bevakua və S. Bolqarıstana qarşı*, ərizə № 71127/01 (İAHM, 12 iyun 2008), bənd 83; *Opuz* (№17), bəndlər 166-167; *Eremita* (№5), bəndlər 62-66; və *B. Moldova Respublikasına qarşı*, ərizə № 61382/09 (İAHM, 16 iyul 2013), bənd 53.
46. *Talpis*, (№15), bənd 118.
47. İstanbul Konvensiyasının İzahedici Arayışı (№27), bənd 260: "Bir çox təqsirkarlar öz qurbanlarını ciddi zorakılıq, o cümlədən ölüm ilə hədələyir və onları keçmişdə ciddi zorakılığa məruz qoyub. Buna görə də, hər hansı risk qiymətləndirməsi və risklərin idarə edilməsi zamanı zorakılığın, xüsusilə ölümcül zorakılığın təkrarlanma ehtimalını nəzərə almaq və vəziyyətin ciddiliyini adekvat şəkildə qiymətləndirmək çox vacibdir."
48. *Kurt* (№22).
49. *M.C. Bolqarıstana qarşı*, ərizə, № 39272/98 (İAHM, 4 dekabr 2003), para. 181.
50. CEDAW Komitəsi, 'Ümumi Tövsiyə № 35'.
51. *Vertido* Filippinə qarşı, Kommunikasiya № 18/2008 (CEDAW, 16 iyul 2010) UN Doc CEDAW/C/46/D/18/2008; *R.P.B. Filippinə qarşı*, Kommunikasiya № 34/2011 (CEDAW, 21 fevral 2014) UN Doc. CEDAW/C/57/D/34/2011.
52. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM), 'Prosedur və sübutetmə qaydaları' (2013), qayda 70; BCM-in "Cinayətlərin elementləri"nin 7(2) və 8(2) maddələri; BCM, 'Cinayətlərin elementləri' (2011), maddə 7 (1) (g)-1; BCM, "Prokuror Jermen Katanqaya qarşı" ICC-01/04-01/07, İttihamların təsdiqi haqqında qərar, 26 sentyabr 2008, bənd 440; ICC, *Prokuror Jan-Pyer Bemba Qomboyaya qarşı*, ICC-01/05-01/08-3343, Qərar, 21 mart 2016, bəndlər 105-106.
53. İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı Məhkəmə, *Fernandez Ortega və digərləri Meksikaya qarşı* (2011), Seriya C № 224.
54. *Prokuror Jan-Pol Akayesuya qarşı* (Qətnamə), ICTR-96-4-T (2 sentyabr 1998).
55. *Prokuror Kunaraka, Kovaka və Vukoviça qarşı* (Qətnamə), IT-96-23 & IT-96-23/1-A (12 iyun 2002).
56. "Qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması, cəzalandırılması və aradan qaldırılması haqqında" Konvensiya üzrə Nəzarət Mexanizmi (MESECVI), 'Belem do Para Konvensiyasının icrası üzrə ikinci regional hesabat' (aprel 2012) <<https://www.oas.org/en/mesecevi/docs/mesecevi-segundoinformehemisferico-en.pdf>> baxış tarixi: 19 yanvar 2021; Qadınlara, qızlara və yeniyetmələrə qarşı zorakılıq, onların cinsi və reproduktiv sağlamlıq hüquqları haqqında Bəyannamə (19 sentyabr 2014) OEA/ Ser.L/11.710 MESECVI/CEVI/DEC.4/14.
57. *M.C.* (№49), bənd 181.
58. *Vertido* (№51), bənd 8.9 (b).
59. eyni mənbə, bəndlər 8.9, 8.5.
60. CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 35', bənd 33.
61. Qadınlara qarşı zorakılıq və qadınların hüquqları üzrə BMT-nin və regional müstəqil ekspert mexanizmlərinin platforması, "Razılığın olmaması zorlamanın tərfi üçün qlobal standartla çevrilməlidir" (2019) <<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25340&LangID=E>> baxış tarixi: 19 yanvar 2021
62. *E.B Rumıniyaya qarşı*, ərizə № 49089/10, (İAHM, 19 mart 2019), bənd 58.
63. eyni mənbə, bənd 60.
64. eyni mənbə, bənd 63.
65. "Cinsi zorakılıq üzrə Haaqa Prinsipləri" (2019) <<https://4genderjustice.org/ftp-files/publications/TheHague-Principles-on-Sexual-Violence.pdf>> baxış tarixi: 19 yanvar 2021.
66. eyni mənbə, pt.1, 2(b).
67. eyni mənbə, pt.5, 1(g).
68. eyni mənbə, pt.5, 1(j).
69. eyni mənbə, Qoşma 1, hissə 1, hş.16: "Müvafiq seksual fəaliyyətə razılıq həm də konkret və davamlı olmalıdır. Belə ki, şəxsin bənzər davranışa razılıq vermiş olması, müvafiq fəaliyyət(lər)ə daha əvvəl razılıq vermiş olması, əvvəlcə razılıq verib sonra imtina etmiş olması, yaxud seksual fəaliyyətin xarakterinin onların razılığı olmadan dəyişməsi halında, bu, yetərli olmayacaq."
70. İstanbul Konvensiyası (№26), Maddə46(a).

71. CEDAW 'Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğvi haqqında Konvensiyanın Fakültativ Protokolunun 8-ci maddəsinə əsasən Qırğızıstana dair sorğu' (21 sentyabr 2018) UN Doc CEDAW/C/OP.8/KGZ/1, bənd 92(b).
72. CEDAW 'Tacikistanın altıncı dövrü hesabatı üzrə yekun qeydlər' (9 noyabr 2018) UN Doc CEDAW/C/TJK/CO/6, bənd 26.
73. CEDAW 'Belarusun səkkizinci dövrü hesabatı üzrə yekun qeydlər' (18 noyabr 2016) UN Doc CEDAW/C/BLR/CO/8, bənd 23(a).
74. CEDAW 'Latviyanın üçüncü dövrü hesabatı üzrə yekun qeydlər' (11 aprel 2014) UN Doc CCPR/C/LVA/CO/3, bənd 9(a).
75. CEDAW 'Litvanın beşinci dövrü hesabatı üzrə yekun qeydlər' (24 iyul 2014) UN Doc CEDAW/C/LTU/CO/5, bənd 25(e).
76. GREVIO 'İlkin vəziyyətin qiymətləndirilməsi üzrə hesabat: Monteneqro' (2018), bəndlər 179, 182.
77. GREVIO 'İlkin vəziyyətin qiymətləndirilməsi üzrə hesabat: Albaniya (2017), bənd 135.
78. İqtisadi və Sosial Məsələlər Departamenti, Qadınların İnkişafı Bölməsi "Qadınlara qarşı zorakılıq üzrə qanunvericiliyə dair masaüstü kitabça" (2010) ST/ESA/32 (BMT-nin Qadınlara qarşı zorakılıq üzrə qanunvericiliyə dair masaüstü kitabçası), səh. 26, 27.
79. eyni mənbə, bölmə 3.4.3.1,
80. Qadınlara qarşı zorakılıq və qadınların hüquqları üzrə BMT-nin regional müstəqil ekspert mexanizmlərinin platforması (№ 61).
81. Bax: *inter alia* Opuz (№ 17), bəndlər 138-139; BMT-nin "Cinayətkarlığın qarşısının alınması və cinayət ədliyyəsi sahəsində qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılmasına dair nümunəvi strategiyalar və praktiki tədbirlər"i, UNGA Res 65/228, art 15(b).
82. İstanbul Konvensiyası (№26), Maddə 55.
83. Bax: İstanbul Konvensiyasının İzahedici Hesabatı, bənd 279.
84. CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 35', bənd 44.
85. O.G. Rusiyaya qarşı, Kommunikasiya № 91/2015 (CEDAW, 6 noyabr 2017) UN Doc CEDAW/C/68/D/91/2015, bənd 7.7; həmçinin bax X. və Y. Rusiyaya qarşı, Kommunikasiya № 100/2016 (CEDAW, 16 iyul 2019) UN Doc CEDAW/C/73/D/100/2016.
86. O.G. (№85), bənd 9.
87. CEDAW 'Rusiya Federasiyasının səkkizinci dövrü hesabatı üzrə yekun qeydlər' UN Doc CEDAW/C/RUS/CO/8, bənd 22.
88. BMT-nin İsgəncələrə qarşı Komitəsi, 'Rusiya Federasiyasının altıncı dövrü hesabatı üzrə yekun qeydlər' UN Doc CEDAW/C/RUS/CO/6, bəndlər 30-31.
89. BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'İsgəncə və digər amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçinin hesabatı' (2016) UN Doc A/HRC/31/57, bənd 12.
90. T.M və C.M (№18), bəndlər 46, 60.
91. Opuz (№17), bəndlər 138-139.
92. Volodina (№16), bənd 84.
93. "İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında" Konvensiya (Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası, dəyişikliklərlə) (AIHK). 14-cü maddə "Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə"də heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququnu nəzərdə tutur. Buna görə də, İAHM 14-cü maddəni Konvensiyada nəzərdə tutulan başqa bir əsas hüquqla birləşdirir. Bununla belə, 14-cü maddə həmin digər hüququn pozulub-pozulmamasından asılı deyil. 12 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ayrı-seçkilikdən müdafiənin əhatə dairəsini genişləndirir və ona özlüyündə müstəqil hüquq statusu verir. Daha ətraflı məlumat üçün bax: İAHM, "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü maddəsi və Konvensiyanın 12 sayılı protokolunun 1-ci maddəsi haqqında təlimat: Ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi" (yenilənib: 31 avqust 2020) <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG.pdf> baxış tarixi: 19 yanvar 2021, p. 6-10.
94. *Dudcen Birləşmiş Krallığa qarşı*, ərizə № 7525/76 (İAHM, 22 oktyabr 1981), bənd 49, *Şassanyu və digərləri Fransaya qarşı*, ərizə №. 25088/94, 28331/95 və 28443/95 (İAHM, 29 aprel 1999), *Aziz Kiprə qarşı*, ərizə № 69949/01 (İAHM, 22 dekabr 2004).
95. *Opuz* (№17), bənd 200; *Balsan Rumıniyaya qarşı*, ərizə № 49645/09 (İAHM, 23 May 2017), bənd 88; həmçinin bax: CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə №19', bəndlər 1, 6-7; CEDAW, 'Qadınlara qarşı Ayrı-seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğvi haqqında Konvensiyanın 2-ci maddəsi çərçivəsində iştirakçı dövlətlərin əsas öhdəlikləri haqqında 28 sayılı ümumi tövsiyə' (2010) UN Doc CEDAW/C/GC/28 (CEDAW, 'Ümumi tövsiyə № 28'), bənd 19; CEDAW, 'Ümumi tövsiyə № 35', para 1; O.G. (№85), para 7.3; BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'İsgəncə və digər amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçinin hesabatı' (2016) UN Doc A/HRC/31/57, bənd 55; İstanbul Konvensiyası (№ 26), maddə 3(a); İstanbul Konvensiyasının İzahedici Hesabatı, bənd 1.
96. CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 19', bənd 7.
97. CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 35', bənd 2.
98. Bax: məsələn, CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 35', bəndlər 16, 17, 'BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'İsgəncə və digər amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçinin hesabatı' (2016) UN Doc A/HRC/31/57, bəndlər 8, 11; BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası 'İsgəncə və digər amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçi Manfred Novakin hesabatı' (2008) UN Doc A/HRC/7/3, bənd 36; İnsan Hüquqları Şurası, 'Maddə 3 - kişi və qadınların hüquq bərabərliyi haqqında 28 nömrəli ümumi şərh' (2000) UN Doc CCPR/C/21/Rev.1/Add.10.
99. *Volodina* (№ 16), bənd 111 (vurğu əlavə olunur).
100. Bax, məsələn, *Eremia* (№ 5), bənd 89; *Mudric Moldova Respublikasına qarşı*, ərizə № 74839/10 (İAHM, 16 iyul 2013), bənd 63; *Balsan* (№ 95), bənd 85.
101. *Opuz* (№17), bənd 200 (vurğu əlavə olunur); *Balsan* (№95), bənd 88; *Volodina* (№16), bənd 111.
102. Həmçinin bax: CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə 19', bəndlər 1, 6-7; CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə 28', bənd 19; CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə 35', bənd 1; O.G. (№85), bənd 7.3; BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'İsgəncə və digər amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçinin hesabatı' (2016) UN Doc A/HRC/31/57, bənd 55; İstanbul Konvensiyası (№ 26), maddə 3(a); İstanbul Konvensiyasının İzahedici Hesabatı, bənd 1.
103. İstanbul Konvensiyası (№26), Preambula

104. CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 35', bənd 19.
105. BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'İşgəncə və digər amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçinin hesabatı' (2016) UN Doc A/HRC/31/57, bənd 6,
106. Eyni dövlətə qarşı 2016-cı ildə verilmiş iki qərarı müqayisə edin: *Civek* (№22) və *Halime Kılıç* (№23).
107. Bax: CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 35', bəndlər 11, 2.
108. Bax: digərləri ilə yanaşı, *Volodina* (№16), bənd 92, və *Eremia* (№5), bənd 51.
109. *Angelova və Iliev Bolqarıstana qarşı*, ərizə № 55523/00 (İAHM, 26 iyul 2007), bənd 98; həmçinin bax: *Virabyan Ermənistanı qarşı*, ərizə № 40094/05 (İAHM, 2 oktyabr 2012), bənd 218.
110. Amerikalıların İnsan Hüquqları Məhkəməsi Qonzales və digərləri. ("*Pambiq tarlası*") *Meksikaya qarşı*(2009) Seriya C № 205, bənd 293.
111. *Fernández Ortega və digərləri* (№5), bənd 193.
112. *Eremia*, (№5), bənd 51.
113. *Vertido* (№51) bənd 8.4; həmçinin bax, CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 35', bənd 26(c).
114. *Talpis* (№15), bənd 141; *Eremia* (№5), bənd 89.
115. BMT-nin İşgəncələrə qarşı Komitəsi, "3 sayılı ümumi şərh: iştirakçı dövlətlər tərəfindən 14-cü maddənin icrası (2012) UN Doc CAT/C/GC/3, bənd 33.
116. eyni mənbə, bənd 194.
117. Bax, məsələn, *Volodina* (№16), bəndlər 97-98.
118. Bax: eyni mənbə, bənd 95.
119. Həmçinin bax: İstanbul Konvensiyası (№ 26), Maddə 54; BMT-nin "Qadınlara qarşı zorakılıq haqqında qanunvericiliyə dair masaüstü kitabça"sı (№ 78), s. 3.9.7.2, p. 43-44.
120. CEDAW Komitəsinin 19 nömrəli Ümumi Şərhi: Əlillik haqqında bax: *R.P.B* (№51); *L.R. Moldova Respublikasına qarşı*, Kommunikasiya № 58/2013 (CEDAW, 28 fevral 2017) UN Doc CEDAW/C/66/D/58/2013; *E.B.* (№62); "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiya (qəbul tarixi: 13 dekabr 2006, qüvvəyə minmə tarixi: 3 May 2008) UNGA Res A/RES/61/106 (CRPD) Maddə 12; ƏŞHK, 'Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmə haqqında 6 nömrəli ümumi şərh' (2018) UN Doc CRPD/C/GC/6. Uşaqlar haqqında bax: "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya (qəbul tarixi: 20 noyabr 1989, qüvvəyə minmə tarixi: 2 sentyabr 1990) UNGA Res A/RES/44/25; CRC, 'Uşağın dinlənilmə hüququ haqqında 12 nömrəli ümumi şərh' (2012) UN Doc CRC/C/ GC/12; *M.G.C Rumıniyaya qarşı*, ərizə № 61495/11, (İAHM, 15 mart 2016); *M.C.* (№49); *I.C Rumıniyaya qarşı*, ərizə № 36934/08 (İAHM, 24 may 2016).
121. BMT-nin "Qadınlara qarşı zorakılıq haqqında qanunvericiliyə dair masaüstü kitabça"sı (№78) s. 3.9.6, p.42.
122. eyni mənbə, s. 3.9.7.1, p.43.
123. Bax: CEDAW, 'Ümumi şərh № 35', bənd 19.
124. Bax: CEDAW, Ümumi Tövsiyə, bəndlər 29 (c) (ii), 32 (b).
125. BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'Qadınlara qarşı zorakılıq, onun səbəbləri və fəsadları üzrə Xüsusi Məruzəçinin hesabatı' (2017) UN Doc A/HRC/35/30, bənd 98.
126. eyni mənbə, bənd 106.
127. CEDAW 'Rusiya Federasiyasının səkkizinci dövrü hesabatı üzrə yekun qeydlər' UN Doc CEDAW/C/RUS/ CO/8, bənd 22.
128. BMT-nin İşgəncələrə qarşı Komitəsi, "3 sayılı ümumi şərh: iştirakçı dövlətlər tərəfindən 14-cü maddənin icrası (2012) UN Doc CAT/C/GC/3, bənd 34.
129. CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə № 35', bənd 26(c).
130. Avropa Gender Bərabərliyi İnstitutu (EIGE), 'Avropa İttifaqında intim partnyor zorakılığı riskinin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi' (noyabr 2019) <<https://eige.europa.eu/publications/risk-assessment-and-management-intimatepartner-violence-eu>> baxış tarixi 19 yanvar 2021.
131. eyni mənbə, bölmə 2.4.1.1.
132. *Volodina* (№ 16). Həmçinin bax: UNODC, 'Qadınlara qarşı zorakılığa qarşı səmərəli siyasət tədbirlərinə dair masaüstü kitabça' (2010) <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Handbook_on_Effective_police_responses_to_violence_against_women_English.pdf> baxış tarixi: 19 yanvar 2021.
133. *Konstantin Markin Rusiyaya qarşı*, ərizə № 30078/06, (İAHM, 22 mart 2012), bənd 142-143
134. CEDAW, 'Ümumi Tövsiyə 35', para. 35(b).
135. *Vertido* (№15) bənd 8.4.
136. eyni mənbə, bənd 8.5; həmçinin bax GREVIO, 'Kurt Avstriyaya qarşı işində üçüncü tərəf qeydi' (№21), bəndlər 10-11.
137. Uşaq Müdafiəsi Departamenti, Qərbi Avstraliya Hökuməti, "Məlumat bülleteni 3: cinayətkarın xarakteristikası" (2013) <<https://www.dcp.wa.gov.au/CrisisAndEmergency/FDV/Documents/2015/FactSheet3Perpetratorcharacteristics.pdf>> baxış tarixi: 19 yanvar 2021, səh. 1, 3.
138. Hakimler Pinto de Albuquerque və Dedovun "Volodina" işində ayrıca rəyində təsdiqinə uyğun olaraq (№16, bəndlər 13-20). Həmçinin bax: Qonzales və digərləri (№ 110), bənd 450; BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, 'Qadınlara qarşı zorakılıq, onun səbəbləri və fəsadları üzrə Xüsusi Məruzəçi Raşida Manjunun hesabatı' (2013) UN Doc A/HRC/23/49, bənd 75.

Avropa İnsan Hüquqlarını Müdafiə Mərkəzi

Midlseks Universiteti
The Burroughs Hendon
NW4 4BT
Tel: +44 208 411 2826
www.ehrac.org.uk
ehrac@mdx.ac.uk

EHRAC Midlseks Universiteti nəzdində yaradılmışdır. Universitet "Xeyriyyə təşkilatları haqqında qanun"a (1960) uyğun olaraq, qeydiyyatdan azad xeyriyyə təşkilatıdır.

Bu nəşr Litvanın Xarici İşlər Nazirliyinin yardımı ilə hazırlanmışdır. Bu nəşrin məzmununa görə məsuliyyəti müstəsna olaraq EHRAC daşıyır və heç bir şəkildə Litva XİN-in baxışlarını əks etdirmir.

Üz səhifə şəkli: Ira Abramova.